

ARTYKUŁ

Incydent korsuński. Prowokacja polityczna jako narzędzie rosyjskich służb specjalnych

The Korsun Incident.
Political provocation as a tool of Russian special services

MAREK ŚWIERCZEK

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

 <https://orcid.org/0000-0002-0661-0315>

Abstrakt

Autor opisuje wybuch konfliktu na wschodzie i południu Ukrainy w lutym 2014 r. Wysuwa hipotezę, że protesty społeczne, które przekształciły się w wojnę domową, wspieraną niejawnie przez Federację Rosyjską, zostały sprowokowane przez rosyjskie służby specjalne. Zdaniem autora incydent korsuński, uchylene tzw. ustawy językowej oraz groźby interwencji siłowej na wschodzie ze strony jednego z liderów ukraińskiego Prawego Sektora były logicznymi ogniwami prowokacji politycznej mającej na celu polaryzację społeczną wobec kwestii politycznych i językowych. Wzburzenie społeczne zostało następnie wzmocnione za pośrednictwem struktur kierowanych przez rosyjskie służby specjalne, co doprowadziło do utraty przez Ukrainę Krymu oraz części Donbasu.

Słowa kluczowe

konflikt ukraińsko-rosyjski, separatyzm, prowokacja, FSB, Donbas, aneksja Krymu

Abstract Describing the outbreak of the conflict in eastern and southern Ukraine in 2014, the author puts forward a hypothesis that the social protests, which then turned into a severe phase of civil war secretly supported by the Russian Federation, were provoked by the Russian special services. According to the author, the so-called Korsun pogrom, repeal of the so-called the language act and the threat of forceful pacification of the east by one of the leaders of the Right Sector were the logical links of a political provocation aimed at maximum social polarization along political and linguistic lines. The social upheaval was then reinforced by the structures led by the Russian special services, which brought about losing Crimea and part of Donbas by Ukraine.

Keywords Ukrainian-Russian conflict, separatism, provocation, FSB, Donbas, annexation of Crimea

Kiedy zobaczyliśmy wybuch najbardziej skrajnego nacjonalizmu, stało się jasne, że dla mieszkańców Krymu mogą nadejść bardzo trudne czasy. I dopiero wtedy, chcę to podkreślić, pojawiło się przekonanie, że w tej sytuacji nie można po prostu zostawiać ludzi w tarapatkach.

Władimir Putin¹

Wstęp

Prowokacja² zawiera się w obszarze znaczeniowym kłamstwa szkodliwego, określonego przez św. Tomasza jako *mendacium perniciosum*³, a przez etologa Konrada Lorenza definiowanego jako świadome emitowanie fałszywych sygnałów, mających przynieść

¹ *Крым Путь на Родину Документальный фильм Андрея Кондрашова (Krym Put' na Rodinu Dokumentalnyj film Andrieja Kondraszowa)*, rozmowa A. Kondraszowowa z W. Putinem przeprowadzona w 2015 r., YouTube, 4 X 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=PGGNXIQXlcU> [dostęp: 2 III 2023]. [Tłumaczenia w tekście pochodzą od autora – dop. red.].

² „Prowokacja (...) działanie oceniane negatywnie, mające na celu wywołanie u kogoś spodziewanej reakcji, często zgubnej dla niego w następstwach.” Zob. *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2005, s. 765. „Prowokacja: 1. podstępne działanie mające na celu nakłonienie kogoś do określonego postępowania, zwykle zgubnego w skutkach dla tej osoby i osób z nią związanych. 2. podstępna działalność tajnych agentów w jakiejś organizacji.” Zob. *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1997, s. 913.

³ Zob. szerzej: Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna. Cnoty społeczne. Pokrewne sprawiedliwości*, t. 20, <https://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma20.htm> [dostęp: 2 III 2023].

korzyści nadawcy i szkodzić odbiorcy⁴. Prowokator – przez fałszywe sygnały – skłania podmiot prowokowany do określonych zachowań, pożądaných przez prowokatora, a szkodliwych dla prowokowanego. Pojęcie prowokacji historycznie jest kojarzone z metodami policyjnymi (od XVIII w. było w użyciu określenie *agent provocateur*⁵).

W odniesieniu do zjawisk politycznych prof. Marek Ziółkowski zdefiniował prowokację w następujący sposób: (...) *w życiu politycznym polega na zaaranżowaniu takiej sytuacji, dzięki której, sami pozostając w ukryciu, doprowadzamy swego adwersarza do działań kompromitujących go w oczach opinii publicznej, co obniża jego prestiż i w konsekwencji wpływy*⁶.

Powyższe definicje odnoszą się raczej do działań pojedynczych polityków czy przestępców⁷. Jest jednak specyficzna kategoria prowokacji, która bywa używana na międzynarodowej scenie politycznej jako uzasadnienie podjęcia określonych działań przez państwo prowokujące wobec państwa prowokowanego. Celem tak rozumianej prowokacji może być wywołanie konfliktu politycznego o różnej skali, od masowego wydalenia dyplomatów czy też objęcia sankcjami ekonomicznymi, aż po wykreowanie sytuacji mających uzasadnić działania militarne⁸.

Przykładami takich prowokacji w obszarach decyzji strategicznych były prowokacja gliwicka i incydent w Zatoce Tonkińskiej.

Do prowokacji gliwickiej doszło 31 sierpnia 1939 r. o godzinie 20.00, kiedy to komando pod kierownictwem SS-Sturmbannführera Alfreda Naujocksa zajęło niemiecką radiostację w Gliwicach, znajdującą się ok. 10 km od ówczesnej granicy z Rzeczpospolitą. Atakujący, którzy udawali powstańców śląskich, byli w cywilnych ubraniach. Po obezwładnieniu obsługi stacji ich zadaniem miało być wyemitowanie wezwania do powstania ludności śląskiej na terenach przynależących do Rzeszy⁹. Miały temu towarzyszyć rzekome ataki polskich żołnierzy na niemieckie posterunki graniczne. W tym celu zainscenizowano pobojuwiska z wykorzystaniem ciał

⁴ K. Lorenz, *Regres człowieczeństwa*, Warszawa 1986, s. 185–186.

⁵ J.P. Andersen, *Agent Provocateur. Et etisk og juridisk problem*, Aarhus 1986.

⁶ Cyt. za: P. Gajdziński, *Prowokacja. Dyktatorzy, politycy, agenci*, Warszawa 2002, s. 22.

⁷ Wobec tych osób prowokacja jest narzędziem najskuteczniejszym, gdyż relatywnie łatwo jest dostosować prowokację do publicznie głoszonych przez danego polityka wartości.

⁸ Konwencje haskie (od 1899 r.) wprowadzały zasadę arbitrażu dyplomatycznego zamiast wojny oraz wymogu umotywowania wojny lub ultimatum. Innymi słowy, już przed I wojną światową w Europie uznawano, że wojna musi być ostatecznym rozwiązaniem, a nie jedynie jednym z instrumentów polityki. W tym samym duchu wypowiadały się traktaty wersalski (1919 r.), lokarneński (1925 r.) i Brianda-Kellogga (1928 r.). Zob. szerzej: P. Robinson, *Just War in Comparative Perspective*, London 2003.

⁹ Zob. powojenne zeznania Naujocksa, w: W. Hofer, *Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges*, Frankfurt 1967, s. 327f. Zob. szerzej: F. Altenhöner, *Człowiek, który rozpętał II wojnę światową: Alfred Naujocks – fałszerz, morderca, terrorysta*, Poznań 2019.

niemieckich kryminalistów, których uśmiercono zastrzykami, a następnie przebrano w mundury WP i oddano do nich strzały¹⁰. Prowokacja ta miała służyć politycznemu uzasadnieniu ataku na Polskę. Niemieckie władze liczyły na to, że przedstawienie Polski jako agresora powstrzyma Anglię i Francję od udzielenia jej pomocy, tym samym uczyni konflikt lokalnym i wyeliminuje ryzyko wojny na dwa fronty. Z tego powodu, pomimo jedynie częściowego powodzenia operacji (wskutek problemów technicznych nie zdołano wyemitować wezwania do powstania), została ona użyta w szeroko zakrojonej akcji propagandowej. Już od godziny 23.00 niemieckie radio informowało o incydentach granicznych. Dnia 1 września w gazecie „Völkischer Beobachter” zamieszczono artykuł, w którym oskarżono Polskę o rozpoczęcie wojny. Informację powtórzono w lokalnych gazetach. Tego samego dnia, podczas przemówienia w Reichstagu, Adolf Hitler oznajmił, że w ostatnich dniach doszło do kilkudziesięciu ataków na niemieckie posterunki, w tym 14 w nocy z 31 sierpnia na 1 września, co zmusza Niemcy do odpowiedzi militarnej¹¹. Prowokacja okazała się nieskuteczna, gdyż alianci 3 września formalnie wypowiedzieli wojnę, jednocześnie jednak realizowali przyjętą w maju 1939 r. strategię długofalowej wojny, która nie przewidywała udzielenia Polsce bezpośredniej pomocy militarnej¹².

Incydent w Zatoce Tonkińskiej posłużył z kolei uzasadnieniu włączenia się Stanów Zjednoczonych do wojny w Wietnamie. Amerykańska administracja uważała ją za strategicznie konieczną, ponieważ wygrana Wietnamu Północnego mogła spowodować – zgodnie z teorią domina – ofensywę komunistów w całym regionie¹³. Dnia 2 sierpnia 1964 r. amerykański okręt USS Maddox brał udział w wymianie

¹⁰ W gliwickiej radiostacji napastnicy zostawili ciało zamordowanego byłego powstańca śląskiego – Franciszka Honioka. Zob. E. Fuhr, *Schlesien bleibt munter*, Welt, 16 IX 2005 r., <https://www.welt.de/print-welt/article165170/Schlesien-bleibt-munter.html> [dostęp: 1 III 2023].

¹¹ „Te zdarzenia powtórzyły się dziś wieczorem. Po tym jak pewnego dnia doszło do 21 incydentów granicznych w ciągu jednej nocy, dziś wieczorem było ich 14, w tym trzy bardzo poważne. (...) Dziś wieczorem Polska po raz pierwszy ostrzelała własne terytorium. Od godziny 5:45 odpowiadamy ogniem. I odtąd bomby będą nagradzane bombami.” Cyt. za: A. Hitler, *Erklärung der Reichsregierung vor dem Deutschen Reichstag, 1. September 1939*, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0209_pol&object=translation&st=&l=de [dostęp: 2 III 2023].

¹² W maju 1939 r. w trakcie rozmów sztabów generalnych Francji i Wielkiej Brytanii zdecydowano, że Polsce nie zostanie udzielona bezpośrednia pomoc militarna, jej ostateczny los zaś będzie zależał od wyniku długotrwałej wojny na „złagodzenie” Niemiec, jak to miało miejsce podczas I wojny światowej. „(...) los Polski zależeć będzie od ostatecznego wyniku wojny, a to z kolei będzie zależało od naszej zdolności do doprowadzenia do ostatecznej klęski Niemiec, a nie od naszej zdolności do złagodzenia presji wywieranej na Polskę na samym początku.” Cyt. za: J.R.M. Butler, *Grand Strategy. Volume II. September 1939 – June 1941*, London 1957, s. 12.

¹³ Por. *The Domino Theory*, GlobalSecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/ops/vietnam2-domino-theory.htm> [dostęp: 3 III 2023]; J.L.S. Girling, *Vietnam and the domino theory*, „Australian Outlook” 1967, t. 21, nr 1, s. 61–70. <https://doi.org/10.1080/10357716708444262>.

ognia z trzema północowietnamskimi kutrami torpedowymi usiłującymi rzekomo zaatakować go na wodach międzynarodowych. Dwa dni później marynarka wojenna ostrzelała kolejne obiekty pływające wykryte przez radary. Choć w rzeczywistości Maddox znajdował się na wodach terytorialnych Wietnamu (realizował przy tym misję szpiegowską), kutry wietnamskie nie odpaliły torped, a 4 sierpnia marynarka USA ostrzelała wieloryby¹⁴, to incydent posłużył jako uzasadnienie do pełnoskalowej interwencji USA w Indochinach¹⁵.

Prowokacje miały uzasadnić agresywne działania amerykańskie zarówno przed światową opinią publiczną, jak i własnym społeczeństwem, które trzeba było mentalnie przygotować do wojny. Rzekoma agresja ze strony państwa będącego ofiarą prowokacji była de facto działaniem mającym usprawiedliwić napastnika, który – zgodnie z narracją prowadzoną przez niego – wystąpił w samoobronie¹⁶. Prawo do samoobrony oraz koncepcja wojny sprawiedliwej są zakorzenione od starożytności w judeochrześcijańskiej kulturze Zachodu¹⁷, bazują przy tym na elementarnych pryncypiach ludzkiej natury¹⁸. W konsekwencji inscenizacja wydarzeń pozwalających na odwołanie się do prawa do samoobrony umożliwia

¹⁴ Tak przynajmniej utrzymywał prezydent Lyndon B. Johnson. Zob. A. Glass, *Congress approves Gulf of Tonkin Resolution: Aug. 7, 1964*, Politico, 8 VII 2016 r., <https://www.politico.com/story/2016/08/congress-approves-gulf-of-tonkin-resolution-aug-7-1964-226732> [dostęp: 2 III 2023].

¹⁵ Zob. szerzej: R.J. Hanyok, *Skunks, Bogies, Silent Hounds, and the Flying Fish. The Gulf of Tonkin Mystery, 2–4 August 1964*, Naval History and Heritage Command, 2 XI 2017 r., <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/s/skunks-bogies-silent-hounds-flying-fish.html> [dostęp: 2 III 2023]; S. Shane, *Vietnam War Intelligence „Deliberately Skewed”*, *Secret Study Says*, „New York Times”, 2 XII 2005 r.; H. Zinn, *Ludowa historia Stanów Zjednoczonych. Od roku 1492 do dziś*, Warszawa 2016; J. Prados, *The Gulf of Tonkin Incident, 40 Years Later. Flawed Intelligence and the Decision for War in Vietnam*, The National Security Archive, 4 VIII 2004 r., <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB132/index.htm> [dostęp: 19 II 2023].

¹⁶ Identyczny schemat zastosowali Niemcy podczas bydgoskiej krwawej niedzieli 3–4 września 1939 r., kiedy to walka z niemieckimi dywersantami przekształciła się w masowe antyniemieckie zamieszki z udziałem ludności cywilnej. Niemiecka propaganda wykorzystała te wydarzenia do usprawiedliwienia brutalnych represji wobec Polaków, jak i do zohydzenia ich w oczach Zachodu. Relacje z tych wydarzeń pojawiały się w prasie i kinie, a propagandiści zlecieli także pisarzowi Edwinowi Dwingerowi napisanie książki na ten temat. Publikacja, bogato ilustrowana budzącymi groźę fotografiami, ukazała się w Berlinie w 1940 r. Zob. tenże, *Der Tod in Polen. Die volksdeutsche Passion*, Jena 1940.

¹⁷ Por. W.J. Ziolkowski, *Wojna sprawiedliwa u św. Tomasza z Akwinu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2011, nr 1, s. 22–27.

¹⁸ Zob. szerzej: L. Strauss, *Prawo naturalne w świetle historii*, Warszawa 1969. W nawet najbardziej pacyfistycznych systemach religijno-społecznych, jak np. chrześcijaństwo czy buddyzm, akceptuje się prawo jednostki do samoobrony, włącznie z brakiem penalizacji zabójstwa napastnika.

zbudowanie narracji, w myśl której wojna – w rzeczywistości napastnicza – jest jedynie uzasadnionym działaniem defensywnym.

Federacja Rosyjska (FR) również posłużyła się serią prowokacji politycznych, w tym odwołujących się do nakreślonego schematu, kiedy w 2014 r. rozpoczęła pierwszą fazę konfrontacji z Zachodem i wojnę hybrydową w Ukrainie.

Revolucja godności jako wyzwanie strategiczne dla Federacji Rosyjskiej

Ucieczka z Ukrainy prezydenta Wiktora Janukowicza¹⁹ i przejęcie władzy przez partie opozycyjne²⁰, głoszące hasła przyłączenia się do Unii Europejskiej i kontynuacji zbliżenia z Zachodem, dla FR oznaczały po pierwsze, utratę dotychczasowych wpływów w Kijowie (realizowanych głównie przez Partię Regionów (ukr. *Партія регіонів*, ros. *Партия регионов*) i ukraińskich komunistów wrogo nastawionych wobec ugrupowań o charakterze narodowym i prozachodnim), a po drugie – znaczne pogorszenie sytuacji militarnej w wyniku zmniejszenia rosyjskiej strefy buforowej z NATO²¹.

Janukowicz, który dla Ukraińców stał się symbolem korupcji i rozkładu państwa, a przez Rosjan i siły prorosyjskie został uznany za człowieka tchórzliwego i niezdecydowanego²², stracił możliwość powrotu na eksponowane stanowiska polityczne i z punktu widzenia Kremla przestał być przydatny. W sytuacji braku możliwości wpływu na rzeczywistość polityczną Ukrainy po zwycięstwie partii majdanowych,

¹⁹ Według Putina Janukowicz 22 II 2014 r. (czyli w cztery dni od zaostrzenia się sytuacji na Majdanie Niepodległości wskutek ataków snajperskich) poprosił go o pilne spotkanie. Choć Janukowicz miał być wtedy w Charkowie, nie przekroczył bliskiej granicy z Rosją na wysokości Biełgoradu, lecz zaczął przemieszczać się w stronę Krymu. Jednakże – według informacji rosyjskich służb specjalnych – po drodze miała być na niego przygotowana zasadzka. Z tego powodu rosyjski helikopter miał ewakuować Janukowicza na Krym, a gdy sytuacja całkowicie wymknęła się spod kontroli – do Moskwy. Za: *Крым Путь на Родину...*

²⁰ Były one popierane przez oligarchów skonfliktowanych z Janukowiczem i jego otoczeniem, którzy finansowali Majdan i udzielali wsparcia medialnego, oraz przez państwa zachodnie, głównie USA.

²¹ Zwrot polityki Ukrainy w kierunku NATO – z punktu widzenia Rosji – oznaczał potencjalne zagrożenie militarne dla południowo-zachodniej flanki FR.

²² Część komentatorów politycznych w Ukrainie uważa, że za niezdolnością Janukowicza do brutalnych, lecz skutecznych działań, stoi jego głęboka religijność. Jako przykład podaje się niedopuszczenie przez niego do wykorzystania 40 000 górników z Donbasu do stłumienia protestów związanych z pomarańczową rewolucją w 2004 r. Por. *Виктор Янукович. Удар властью (Wiktor Janukowicz. Udar vlastju)*, YouTube, 7 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=zyMSuxjEhE> [dostęp: 4 III 2023].

Rosjanie – postrzegający politykę wobec sąsiadów w duchu imperializmu – mogli jedynie zmniejszyć skalę geopolitycznych strat. Udało się to osiągnąć dzięki dużym skupiskom ludności rosyjskojęzycznej na wschodzie i południowym wschodzie Ukrainy²³ oraz utracie przez nich reprezentacji politycznej wskutek działań interpretowanych przez Rosję oraz siły projanukowiczowskie jako siłowe przejęcie władzy²⁴.

Z punktu widzenia rosyjskich taktyków w 2014 r. jedyną możliwością działania FR było oderwanie od Ukrainy części terytoriów ważnych strategicznie²⁵. Dzięki temu można było zwiększyć strefę buforową FR oraz własne zasoby gospodarcze i ludzkie, a jednocześnie pozbawić Ukrainę sporej części przemysłu ciężkiego i turystycznego, co w dłuższej perspektywie znacznie osłabiłoby tamtejszą gospodarkę. Istniała przy tym możliwość posłużenia się ludnością rosyjskojęzyczną jako siłą sprawczą rozpadu państwa.

Silna polaryzacja ukraińskiego społeczeństwa, której podłożem były różnice etniczne, skutkowałą wysokim poziomem agresji po obu stronach. To pozwalało FR na podjęcie próby rozbicia Ukrainy i przedstawienia tego jako procesu odśrodkowego.

Przebieg wydarzeń na Krymie i Donbasie w 2014 r. dowodzi, że Rosjanie dysponowali w tamtych rejonach licznymi siatkami agenturalnymi. I to zarówno infiltrującymi ukraińską administrację (zapewne pod kontrolą Federalnej Służby Bezpieczeństwa FR), jak i tworzącymi podziemne struktury paramilitarne, kontrolowane przez Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (Главное управление Генерального штаба Вооружённых Сил Российской Федерации, GU)²⁶. Jednak, by skutecznie użyć ich jako tzw. triggera niejawnej interwencji rosyjskiej, należało usprawiedliwić ją w oczach zachodniej opinii publicznej, dzięki czemu można byłoby uniknąć umiędzynarodowienia konfliktu i objęcia sankcjami²⁷. Należało także

²³ W Donbasie de facto zamieszkuje ludność etnicznie rosyjska, wskutek polityki z czasów ZSRR polegającej na osiedlaniu w tym rejonie byłych więźniów, kierowanych do pracy w kopalniach.

²⁴ Dla Rosji i mieszkańców terenów wschodniej Ukrainy sprzyjających Janukowiczowi rewolucja godności była siłowym przejęciem władzy.

²⁵ To jest Krymu, dzięki któremu FR dominuje w rejonie Morza Czarnego i Donbasu, w którym znajduje się większość zasobów kopalni, w tym strategicznie ważnych pokładów litu, manganitu, tytanu, galu, germanu i żelaza. Za: P. Woźniak, *Zasoby Ukrainy w rękach Rosjan*, „Gazeta Polska Codziennie”, 20 II 2023 r. W Donbasie koncentrował się przemysł ciężki oraz lotniczy. Ukraina pozbawiona Krymu i Donbasu (oraz terenów zajętych przez armię FR po lutym 2022 r.) byłaby krajem o charakterze rolniczym, niemal całkowicie zdeindustrializowanym.

²⁶ Zob. szerzej: M. Świerczek, *Szturm na siedzibę Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Ługańsku w 2014 r. jako przykład operacji służb specjalnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2023, nr 28, s. 52–86. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.23.002.17652>.

²⁷ Obecnie brakuje informacji, co przyczyniło się do przejścia przez FR w lutym 2022 r. do pełnoskalowej wojny, bez maskowania uczestnictwa w niej rosyjskich wojsk. Było to zaprzeczeniem narracji forsowanej od 2014 r., w myśl której wojna na wschodzie była konfliktem wewnętrznoukraińskim.

na tyle zaktywizować ludność rosyjskojęzyczną, by wywołać rozruchy mogące stać się maskiówką dla niejawnych działań grup dywersyjno-rozpoznawczych, a w późniejszym okresie interwencji sił zbrojnych FR.

Prowokacje jako maskowanie niejawnej interwencji Federacji Rosyjskiej

Jednym ze sposobów budowania narracji politycznie korzystnej dla państwa następniczego jest przedstawienie własnej agresji jako odpowiedzi na agresję państwa ofiary. Dla rosyjskich strategów było to zadanie relatywnie łatwe w sytuacji toczącego się silnego konfliktu między Ukrainą Zachodnią i Wschodnią, który od 18 lutego 2014 r. (tj. zabicia pierwszych osób na kijowskim Majdanie) zaczął eskalować, osiągając chwilami poziom nienawiści na tle etnicznym.

Jedną z akcji mających na celu przedstawienie działań separatystów jako samoobrony przed „agresywnym szowinizmem zachodnioukraińskim” był incydent korsuński z 20 lutego 2014 r.

Przebieg wydarzeń

Protestom na kijowskim Majdanie Niepodległości towarzyszyły mityngi projanukowiczowskich i prorosyjskich środowisk²⁸. Największe nasilenie akcji tego typu odnotowano w Kijowie oraz we wschodniej i południowo-wschodniej Ukrainie. Cechami charakterystycznymi ruchu projanukowiczowskiego były – poza opcją polityczną – rosyjskojęzyczność uczestników oraz odwoływanie się do tradycji sowieckich (m.in. za pomocą noszonej w widocznym miejscu wstążki św. Jerzego upamiętniającej zwycięstwo ZSRS nad III Rzeszą). Oba te czynniki przyczyniły się do konfliktu uczestników ze zwolennikami tzw. Euromajdanu, którzy – oprócz reprezentowania orientacji prozachodniej – odwoływali się do tradycji Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (Організація українських націоналістів, OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (Українська повстанська армія, UPA) oraz do ukraińkości

²⁸ Szerzej o tym zjawisku: В.Г. Николаев, *Перестройка идентичностей и новые маргинализации в условиях затяжного политического кризиса (на примере событий 2013-2014 гг. в Украине)*, „Вопросы социальной теории” 2015 (W.G. Nikolajew, *Pieriestrojka identicznostiej i nowyje marginalizacii w uslowijach zatiażnogo političeskogo krizisa (na primierie sobytij 2013–2014 gg. w Ukrainie)*, „Woprosy socyjalnoj teorii” 2015), t. 7, nr 1–2, s. 240–252.

pojmowanej jako przynależność do kultury zachodnioukraińskiej (wynikającej z kilkuset lat oddziaływania cywilizacji łacińskiej na ludność rusińską²⁹).

Pomimo oskarżeń ze strony ukraińskich mediów o to, że „antymajdanowcami” byli wyłącznie ludzie opłacani przez Rosję lub otoczenie Janukowicza, z opublikowanych fotorelacji wynika, że były to grupy niejednorodne płciowo, klasowo i zawodowo³⁰. Nawet jeśli uznaje się, że tzw. tatuszki (ukr. титущки, tatuszky), czyli opłacane przez janukowiczowskie władze najniższe warstwy społeczeństwa, wykorzystywane do siłowego rozbijania proeuropejskich zgromadzeń były elementem Antymajdanu, to jednak dostępny w sieci materiał filmowy jednoznacznie wskazuje, że brały w nim udział różnorodne środowiska rosyjskojęzyczne i odwołujące się do historyczno-kulturowej tożsamości prawosławno-sowieckiej. Można to stwierdzić na podstawie używanej symboliki, języka i skandowanych haseł.

Jeden z większych protestów, które odbyły się w ramach Antymajdanu, zorganizowano w Parku Maryjskim w Kijowie, gdzie – w utworzonym miasteczku namiotowym – przebywali zwolennicy Janukowicza zarówno z Kijowa, jak i ze wschodniej i południowo-wschodniej Ukrainy, w tym kilkaset osób z Krymu³¹. Ponieważ kijowski Antymajdan oddzielało od Majdanu Niepodległości tylko kilka ulic, regularnie dochodziło do starć między obydwoma obozami. Po zaostrzeniu sytuacji na Majdanie wskutek ostrzału manifestantów i sił porządkowych przez do dzisiaj nieustalonych sprawców oraz zmasowanym ataku na Antymajdan przez bojowników Samoobrony Majdanu³², krymski oddział Partii Regionów zdecydował się na ewakuację manifestantów.

Antymajdanowcy wyjechali z Kijowa 20 lutego 2014 r. ośmioma autobusami rejsowymi wiozącymi 100 funkcjonariuszy Berkutu oraz żołnierzy wojsk wewnętrznych i 300 (lub jak podają inne źródła – 500³³) aktywistów Antymajdanu³⁴. W Białej

²⁹ Różnice językowo-kulturowe w Ukrainie są skutkiem tzw. ugody perejasławskiej zawartej 18 I 1654 r. pomiędzy Bohdanem Chmielnickim a pełnomocnikiem cara Rosji Wasylem Buturlinem, na mocy której Ukrainę poddano władzy cara Rosji. Doprowadziło to do wojny z Rzeczpospolitą, zahamowania polonizacji bojarstwa i kozactwa, a także rusyfikacji ludności wschodniej Ukrainy.

³⁰ *Антимайдан в Києве: как это было. ФОТОрепортаж, Цензор.НЕТ (Antymajdan w Kijowie: kak eto bylo. FOTOreportaż, Censor.NET)*, 23 XII 2016 r., <https://censor.net/ru/p/420434> [dostęp: 4 III 2023].

³¹ *Документальный фильм «Корсунський погром» (Dokumentalnyj film «Korsunskij pogrom»)*, YouTube, 30 VII 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=7FfPTBQ4l38> [dostęp: 4 III 2023].

³² Istnieją sprzeczne wersje, czy ataku dokonała 12 czy 14 Sotnia Samoobrony Majdanu. Por. *После этого Путин захватил Крым. Крым. Реалии ТВ (Posle etogo Putin zachwatił Krym. Krym Realii TV)*, YouTube, 17 II 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=3sjwCsALWh8> [dostęp: 6 III 2023].

³³ *Документальный фильм «Корсунський погром»...*

³⁴ *После этого Путин захватил Крым...*

Cerkwi autobusy natknęły się na blokadę zorganizowaną przez zwolenników Euro-majdanu. Aby ją ominąć, kolumna skierowała się przez Mironowo na Korsuń Szewczenkowski, gdzie czekała na nich zasadzka. Z niezweryfikowanych informacji od uczestników zajęć wynika, że wśród zwolenników Euromajdanu było 200 członków Samoobrony Majdanu oraz wielu mieszkańców Korsunia (w rozlicznych narracjach przewija się liczba 2000, choć nie wiadomo, kto i w jaki sposób miał to ustalić), którzy do nich dołączyli (choć brak pewnych informacji pozwalających na ustalenie, czy ludzie ci zgromadzili się samorzutnie³⁵). Drogę zagrodzono zwalonymi drzewami i płonącymi oponami. Czekający na mieszkańców Krymu korsuńczanie zostali poinformowani (choć brak wskazania, kto miałby to zrobić), że będą zatrzymywać autobusy z tituszkami i funkcjonariuszami Berkutu³⁶, mieli więc pałki, długie belki drewniane, robotnicze kaski, noże, petardy, gaz pieprzowy, a także broń myśliwską oraz prawdopodobnie pistolety i kałasznikowy³⁷.

Ta część narracji jest mniej więcej – przy pominięciu nieścisłości wynikających z wielości narracji i braku ustalonego urzędowo stanu faktycznego – wspólna dla obu stron. Dalszy przebieg zajęć jest przedstawiany przez świadków zupełnie inaczej, w zależności od ich przynależności politycznej i etnicznej.

Wersja ukraińska

Po zatrzymaniu autobusów planowano skontrolować jadące w nich osoby i udokumentować znalezienie przy nich broni. Miało się wtedy okazać, że w dwóch pierwszych autobusach są żołnierze wojsk wewnętrznych i funkcjonariusze Berkutu. Berkutowców zmuszono do proszenia na kolanach o przebaczenie obecne wśród korsuńczan kobiety za zbrodnie popełnione na Majdanie³⁸. Następnie odebrano im amunicję oraz broń i pozwolono odjechać³⁹.

³⁵ Ta kwestia zostanie rozwinięta w dalszej części artykułu.

³⁶ *После этого Путин захватил Крым...*

³⁷ *Корсунський погром Кримчане Свідетели розказують 20.02.14 Обыкновенный Фашизм (Korsun'skij pogrom Krymczanie Swidietieli rasskazywajut 20.02.14 Obyknowienyj Faszizm)*, YouTube, 26 II 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=s2TGeF-xbTc&list=PLeuqEfNtM8zleTyjJ-n8DXE2Uz9OHm2Ty> [dostęp: 23 II 2023].

³⁸ Z dostępnych na YouTube materiałów filmowych z zajścia wynika, że wśród napastników nie było kobiet. Nie ma też udokumentowanej sceny klęczących przed kobietami berkutowców.

³⁹ Ta narracja nie wyjaśnia, dlaczego przeszkoleni i zorganizowani berkutowcy dopuścili do bezprawnego zatrzymania, oddali broń i bez słowa sprzeciwu pojechali dalej. Co więcej, żaden z funkcjonariuszy później nie pojawił się jako świadek w filmach propagandowych kręconych przez stronę zarówno rosyjską, jak i ukraińską.

Jest to o tyle zaskakujące, że o strzelanie do demonstrantów w Kijowie oskarżano właśnie berkutowców i to tych, których ściągnięto z rosyjskiej (a nie jedynie rosyjskojęzycznej⁴⁰) części Ukrainy. Krymski Berkut był oskarżany na równi z berkutowcami ze wschodniej Ukrainy o zamordowanie kilkudziesięciu osób protestujących na Majdanie Niepodległości⁴¹. Nigdy natomiast nie zarzucono tituszkom i żołnierzom strzelania do manifestantów. Warto pamiętać, że tylko 18 lutego 2014 r. w rejonie Majdanu kontrolowanym przez krymski Berkut miało zginąć wielu manifestantów⁴².

Zgodnie z psychologią tłumu⁴³ dałoby się wyjaśnić przepuszczenie berkutowców, gdyby byli uzbrojeni i gotowi do walki. Wtedy byłoby możliwe, że tłum – bojąc się konfrontacji z groźnym przeciwnikiem – wycofałby się, rozładowując frustrację na pozbawionych broni palnej tituszkach. Jednakże w omawianych tu relacjach ukraińskich świadków przewija się motyw, że berkutowcy mieli wyposażenie i broń w lukach bagażowych oraz że wypuszczono ich po tym, jak poprosili kobiety o wybaczenie. Dlaczego zatem pozwolono jechać ludziom mającym – zdaniem członków Samoobrony Majdanu – krew na rękach i jednocześnie pobito tituszki, wśród których były kobiety⁴⁴?

Ta część narracji ukraińskiej⁴⁵ stoi też w sprzeczności z przyjętą przez stronę ukraińską wersją, według której zablokowano autobusy przez unieruchomienie i spalenie dwóch pojazdów z przodu kolumny, które miały przewozić żołnierzy i berkutowców⁴⁶. Te autobusy musiały zatem – wraz z przygotowaną wcześniej zaporą z opon i zwalonych drzew – skutecznie blokować drogę pozostałym pojazdom.

⁴⁰ Na Krymie większością byli etniczni Rosjanie, których język różni się od rosyjskojęzycznej wschodniej i południowo-wschodniej Ukrainy m.in. wymową głoski „g” (wśród rosyjskojęzycznych Ukraińców brzmiącej jak „h”).

⁴¹ Zob. *После этого Путин захватил Крым...*

⁴² Tamże.

⁴³ Jednym z czynników sprzyjających wywołaniu zamieszek jest występowanie u ludzi reakcji walki albo ucieczki (ang. *fight-or-flight syndrome*). Jest to reakcja układu współczulnego na sytuację zagrożenia, która ma przygotować organizm do walki lub ucieczki. W pierwszych chwilach po zadziałaniu stresora pobudza on nadnercza do wydzielania adrenaliny i noradrenaliny. To zjawisko opisano już w latach 30. XX w. w pracy Waltera B. Cannon'a pt. *The Wisdom of the Body* (London 1932).

⁴⁴ Te kobiety potem brały udział w rosyjskiej propagandzie. Opowiedziały o zabijaniu Krymczan z broni palnej. Jednak przynajmniej jedna z nich, Oksana Miedijewa, zmieniła wersję: podczas pobytu w ukraińskim szpitalu po ataku w Korsuniu twierdziła, że nikt nie zginął, a następnie – w wywiadach dla rosyjskich dziennikarzy – mówiła o mordowaniu zatrzymanych. Por. *После этого Путин захватил Крым...*

⁴⁵ Narracja ukraińska jest przyjęta w ukraińskich mediach, będąc przy tym wyraźną odpowiedzią na rosyjską propagandę.

⁴⁶ *Документальный фильм «Корсунський погром»...*

Narracja ukraińska utrzymuje, że członkowie Samoobrony Majdanu podeszli do autobusów tituszek, by dokonać kontroli, skąd zostali zaatakowani petardami⁴⁷. Po wejściu do autobusów w jednym z nich odnaleźli „wziętych do niewoli” członków Samoobrony Majdanu (z wcześniej wyminiętego przez kolumnę punktu kontrolnego w Mironowie), którzy mieli mieć ślady pobicia i rany od noża⁴⁸. W lukach bagażowych znaleźli broń (noże, rury i pałki ze śladami krwi) oraz tarcze rozbitej przez antymajdanowców sotni Samoobrony Majdanu, które wieziono na Krym w charakterze trofeum⁴⁹.

To miało wywołać wściekłość tłumu, który zaczął wyciągać z pojazdów tituszki, bić je i rzucać na pobocze drogi. Nie było ofiar śmiertelnych i nikt nie odniósł poważnych obrażeń. Tituszkom kazano posprzątać szkło z jezdni (z rozbitych szyb autobusów⁵⁰) i krzyżeć: *śława Ukrainie!*⁵¹ Następnie umieszczono ich w nieuszkodzonych autobusach i pozwolono odjechać. Osoby, dla których zabrakło miejsca, oraz te, które zabrano z okolicznych pól⁵², zostały nakarmione (miały potem pisać listy z podziękowaniem za poczęstunek⁵³) i odwiezione na dworzec. Za pieniądze aktywistów Samoobrony Majdanu kupiono im bilety i na pożegnanie kazano jedynie zaśpiewać hymn ukraiński. Film ilustrujący rzekomo to wydarzenie pokazuje młodych ludzi śpiewających z ręką na sercu i patrzących w kamerę⁵⁴. Na zniszczonych pojazdach ukraińscy aktywiści napisali czarną farbą: *мы титущики и нас наказали* (pol. my jesteśmy tituszki i nas ukarali⁵⁵). Nie wiadomo, dlaczego Ukraińcy, którzy napadli na rosyjskojęzycznych manifestantów, wykonali napis po rosyjsku, a nie po ukraińsku (wersja ukraińska brzmiałaby: *ми титущики і нас покарали*).

Na poparcie swojej wersji strona ukraińska powołuje się m.in. na pismo ukraińskiej policji z Czerkas z 9 września 2017 r., w którym informowano, że w trakcie

⁴⁷ *После этого Путин захватил Крым...*

⁴⁸ Tamże. Nikt w Mironowie nie potwierdził jednak „wzięcia jeńców” przez Krymczan, a jeden z mieszkańców Mironowa, rzekomo zraniony przez nich nożem, odmówił złożenia doniesienia na policję.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ *Корсуньская трагедия Убивали только за то, что они из Крыма 2014 весна (Korsun'skaja tragedija Ubiwali tolko za to, czto oni iz Kryma 2014 wiesna)*, YouTube, 27 V 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=bqUcM5YBWFw> [dostęp: 23 II 2023].

⁵¹ *Документальный фильм «Корсуньский погром»...*

⁵² Jak wynika z późniejszych wywiadów, część bitych Krymczan zdołała uciec z zatrzymanych autobusów.

⁵³ *После этого Путин захватил Крым...*

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

zajść w Korsuniu 20 lutego 2014 r. nie było zabitych i zaginionych, a jedyne śledztwo prowadzone przez władze dotyczyło niszczenia mienia i udziału w masowych zamieszkach⁵⁶.

Wersja rosyjska

Wersja rosyjska odbiega od wersji podawanej przez stronę ukraińską. Zdaniem rosyjskich propagandystów, cytujących wypowiedzi świadków, manifestanci z Parku Maryjskiego zostali wycofani z Kijowa przez krymską Partię Regionów niemal natychmiast po ataku uzbrojonej Samoobrony Majdanu. W wersji ukraińskiej jest mowa o ominięciu blokady w Białej Cerkwi, w rosyjskiej zaś o tym, że kolumna została wywieziona z Białej Cerkwi i wprowadzona w zasadzkę przez patrol milicji drogowej GAI⁵⁷. Podkreśla się, że zasadzka była zorganizowana⁵⁸, kolumna autobusów zaś cały czas była śledzona przez aktywistów ukraińskich⁵⁹. Brak przy tym informacji o żołnierzach i berkutowcach, którzy mieli towarzyszyć antymajdanowcom. Kolumna miała zostać zatrzymana po zastrzeleniu z broni myśliwskiej kierowcy pierwszego pojazdu. Autobusy zostały otoczone, obrzucone klejem i kamieniami. Ponadto rozbito w nich szyby drągami⁶⁰. Każdego z pasażerów bito „szpalerowo” już przy wychodzeniu⁶¹. Miano się znęcać nad nimi przez niemal osiem godzin⁶².

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Na dostępnych filmach (omawianych w tekście) rzeczywiście widać samochód GAI na czele zatrzymanej kolumny.

⁵⁸ Na autobusy miało czekać od 1500 do 2000 członków Prawego Sektora, Udaru (Український демократичний альянс за реформи, pol. Ukraiński Demokratyczny Alians na rzecz Reform) i UPA (tak w rosyjskiej propagandzie nazywane są ugrupowania narodowosocjalistyczne odwołujące się do tradycji banderowskich. Zob. Э.А. Попов, *Український нацизм в наши дни: источники происхождения и идейно-политическая типология*, *Министр иностранных дел Российской Федерации* (E.A. Popow, *Українский нацизм в наши дни: источники происхождения и идейно-политическая типология*, *Министр иностранных дел Российской Федерации*), 11 XII 2023 r., https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/istoricheskie_materialy/1920326/ [dostęp: 12 XI 2024]). Za: *Корсунський погром Кримчане Свідетели розповідають 20.02.14* (*Korsuński pogrom Krymczanie Swidieteli rozskazywajut 20.02.14*), YouTube, 26 II 2014 r., https://www.youtube.com/watch?v=_uzMAxXtsMc [dostęp: 23 II 2023].

⁵⁹ *Документальный фильм «Корсунський погром»...*

⁶⁰ *Корсунський погром Кримчане Свідетели розповідають 20.02.14 Обыкновенный Фашизм...*

⁶¹ *Документальный фильм «Корсунський погром»...*

⁶² „Корсунський погром”: *зверства сторонников майдана* („Korsuński pogrom”: *zwierstwa storonnikow majdana*), YouTube, 21 VI 2014 r., https://www.youtube.com/watch?v=hlf_AdGbfjE [dostęp: 22 II 2023]; *Документальный фильм «Корсунський погром»...*

W tym czasie grabiono ich⁶³, katowano⁶⁴, zmuszano do jedzenia rozbitego szkła⁶⁵ oraz kłęczenia na jezdni pełnej odłamków szkła i przemieszczania się w pozycji kucznej, a także kładziono jednego na drugim⁶⁶. Prócz pałek, drągów, armatury i noży napastnicy mieli używać broni palnej. Na dostępnym materiale filmowym słychać wystrzały⁶⁷, jednak ukraińscy świadkowie utrzymują, że strzelano w silniki autobusów, by je unieruchomić⁶⁸. Rzekomo przykładano ludziom pistolety do głów, grozono kastracją i rozstrzelaniem oraz spalaniem żywcem przy użyciu benzyny⁶⁹. W trakcie zajść miało zostać zabitych siedmiu lub ośmiu Krymczan, kilkadziesiąt osób zaś uznano za zaginione. Wszyscy pasażerowie autobusów mieli odnieść rany, w tym postrzałowe⁷⁰. Według świadków cytowanych przez rosyjskie media ciała zastrzelonych miały być albo zakopane w masowym grobie⁷¹, albo wrzucone do kontenera śmieciowego i wywiezione w nieznanym kierunku⁷². Zaginionych miało być 20–30 osób, przy czym rosyjskie filmy propagandowe jednoznacznie sugerują, że osoby te zostały zamordowane w czasie pościgu za uciekającymi uczestnikami Antymajdanu⁷³.

Sprawę pogromu – jak rosyjska strona nazwała te zdarzenia – najpierw nagłośnił utworzony ad hoc Комитет по Вопросам Прав Людей Пострадавших от Проведения Незаконной Акции Майдана (pol. Komitet ds. Zabezpieczenia

⁶³ *Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14...* Ta informacja została pośrednio potwierdzona przez stronę ukraińską, która utrzymywała, że musiano kupić części Krymczan bilety na pociąg z pieniędzy aktywistów. Świadczy to o tym, że eskortowani na dworzec nie mieli przy sobie żadnych pieniędzy, co jest mało realne, ponieważ wyjeżdżali z Krymu ze świadomością, że w Kijowie spędzą dłuższy czas. Na kręconych telefonami filmkach widać, jak zatrzymani Krymczanie kłęczą na jezdni i opróżniają kieszenie. Por. *Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14 Обыкновенный Фашизм...*

⁶⁴ *Корсунская трагедия...*

⁶⁵ *Документальный фильм «Корсунский погром»...* W wersji ukraińskiej jest mowa jedynie o poleceniu sprzątania szkła gołymi rękami. Za: *После этого Путин захватил Крым...*

⁶⁶ Por. *Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14 Обыкновенный Фашизм...*

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ *После этого Путин захватил Крым...* Na dostępnym w sieci materiale słychać strzały, chociaż cała kolumna już jest unieruchomiona.

⁶⁹ *Документальный фильм «Корсунский погром»...* Jeden ze świadków (Andriej Wierhowski) utrzymywał, że napastnicy mieli się chwalić tym, że w jednym z autobusów spalili 15 Krymczan. Za: *Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14...*

⁷⁰ *Документальный фильм «Корсунский погром»...; Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14...*

⁷¹ *Документальный фильм «Корсунский погром»...*

⁷² *Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14...; Корсунская трагедия...*

⁷³ *Крым Путь на Родину...*

Praw Poszkodowanych Wskutek Bezprawnych Działań na Majdanie). Następnie Следственный Комитет (pol. Komitet Śledczy) wszczął śledztwo⁷⁴, które stało się głównym tematem w mediach rosyjskich. W Rosji wykorzystano sprawę propagandowo, m.in. wyprodukowano trzy filmy ukazujące wydarzenia w Korsuniu – dwa dokumentalne: *Корсуньский погром* (pol. Korsuński pogrom) z maja 2014 r. oraz *Крым. Путь на Родину* (pol. Krym. Droga do ojczyzny) z marca 2015 r., a także pełnometrażowy melodramat *Крым* (pol. Krym), który trafił do kin w 2017 r. We wszystkich tych produkcjach oraz w wielu materiałach filmowych i prasowych w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej podkreślano okrucieństwo atakujących autobusy ukraińskich aktywistów oraz ich rzekome powiązania z neonazizmem⁷⁵. Przekaz ten był spójny z rozpowszechnianą przez Putina narracją, w myśl której Rosja musiała interweniować w Ukrainie, by chronić ludność rosyjskojęzyczną przed etnicznymi czystkami przygotowywanymi przez ukraińskich nacjonalistów⁷⁶.

Jednym z dwóch motywów przewodnich kampanii propagandowej była wypowiedź Putina na temat zajęcia Krymu będącego jedynie skutkiem pogromu korsuńskiego, który ukazał skalę zagrożenia dla ludności rosyjskiej w faszyzującej się według niego Ukrainie: *Kiedy zobaczyliśmy wybuch najbardziej skrajnego nacjonalizmu, stało się jasne, że dla mieszkańców Krymu mogą nadejść bardzo trudne czasy. I dopiero wtedy, chcę to podkreślić, pojawiło się przekonanie, że w tej sytuacji nie można po prostu zostawiać ludzi w tarapatkach*⁷⁷. Drugim zaś fragment wywiadu z jedną z ofiar pogromu, Michaiłem Guńką (który m.in. utrzymywał, że napastnicy kazali mu jeść rozbite szkło): *Oni po prostu katowali. Widzieli naszą krew, widzieli nasz ból. A oni stali i śmiali się, i sprawiali im to przyjemność. O czym jeszcze możemy porozmawiać? Po tej tragedii po prostu zdaliśmy sobie sprawę, że nie możemy zostać na Ukrainie*⁷⁸.

Według rosyjskiej narracji ukraiński nacjonalizm – odwołujący się do tradycji zachodnioukraińskich mitów historycznych – oznaczał ryzyko fizycznej likwidacji

⁷⁴ „Корсуньский погром”: зверства сторонников майдана...

⁷⁵ W filmie „Krym”, powstałym z inicjatywy Siergieja Szojgu i finansowanym przez Ministerstwo Obrony FR, ukraińscy faszyści rozstrzelują kierowców autobusów z pistoletu maszynowego, a potem katują i mordują nożami Krymczan, zadając retoryczne pytanie: „A co, Bandera ci się nie podoba?”. Towarzyszka temu emocjonalne sceny cierpienia młodych kochanków i odpowiedni podkład muzyczny. Za: *Крым. Фильм. Мелодрама (Крым. Film. Melodrama)*, YouTube, 15 II 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=K6WJu5hbL04> [dostęp: 8 III 2023].

⁷⁶ Temu służyło rozpowszechnianie plotek na temat rzekomych autobusów z „bänderowcami” zmierzającymi na Krym i Donbas, by dokonać rzezi ludności rosyjskiej.

⁷⁷ *Крым Путь на Родину...*

⁷⁸ Сут. за: Д. Бунякина, Черкасчане: «Корсуньский погром» – выдумка российских пропагандистов (D. Buniakina, Czerkasczanie: «Korsuńskij pogrom» – wyдумka rosyjskich propagandystów), 17 III 2015 r., <https://ru.krymr.com/a/26905081.html> [dostęp: 5 III 2023].

ludności nieukraińskiej, zwłaszcza rosyjskiej i rosyjskojęzycznej. Ta linia propagandowa była później stale rozbudowywana z wykorzystaniem obrazów z wojny na Donbasie. Przedstawiano ją jako zbrodnię przeciw ludzkości rozgrywającą się na oczach świata, usiłującego nie dostrzec używania przez Ukraińców artylerii, czołgów i samolotów wobec własnej ludności żądającej pierwotnie jedynie autonomii w ramach państwa federacyjnego⁷⁹. Może najdoskonalszym pod względem manipulacji emocjami przejawem tej linii propagandowej są piosenki Artioma Griszanaowa, a zwłaszcza klip rozpowszechniany na Zachodzie pt. *Toys for Poroshenko* (pol. Zabawki dla Poroszenki)⁸⁰ ukazujący dzieci z Donbasu mordowane i okaleczone przez siły zbrojne Ukrainy. Perfekcyjne połączenie dziecięcych wypowiedzi z tekstem, muzyką, scenami przedstawiającymi ataki lotnictwa i ciężkiej artylerii na aglomerację doniecką oraz obrazami poranionych dzieci jest ukoronowaniem treści obu linii narracyjnych, tj. niemożności pozostania ludności rosyjskiej w jednym państwie z nacjonalistami ukraińskimi o upowskiej proweniencji oraz moralnego obowiązku Rosji, by zapewnić ochronę ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej w Ukrainie, która to ludność miała być zagrożona ludobójstwem.

Incydent korsuński jako prowokacja polityczna

Incydent korsuński – jak widać z powyższych opisów wersji ukraińskiej i rosyjskiej – trudno obiektywnie przedstawić. Sprzeczne wypowiedzi świadków obu stron i wykorzystanie wydarzenia do walki politycznej przez zaangażowanie policji i prokuratury do uwiarygodnienia własnych wersji wykluczają obecnie dotarcie do prawdy.

Jeśli pominąć w analizie kwestie sporne i wziąć pod uwagę kwestie wspólne tych narracji, to można wnioskować, co następuje. Obie strony potwierdzają, że w Korsuniu oczekiwano na autobusy i zorganizowano blokadę. Obie strony są zgodne, że autobusom towarzyszyły samochody ukraińskich aktywistów oraz, że – spodziewając się w pojazdach oddziału berkutowców (których nie było⁸¹) – zgromadzono ok. 2000 ludzi.

⁷⁹ Ukraiński rząd, odrzucając ideę federacji na rzecz państwa unitarnego w sytuacji pozbawienia ludności wschodniej Ukrainy reprezentacji politycznej wskutek niekonstytucyjnego obalenia Janukowicza, popełnił poważny błąd polityczny. Tą decyzją ułatwił zadanie rosyjskim służbom specjalnym, przygotowującym secesję Donbasu.

⁸⁰ *Артем Гришанов - Ізгубку (Artiom Griszanaow – Igruszki) / Toys for Poroshenko / War in Ukraine (English subtitles)*, YouTube, 22 IX 2015 r., <https://www.youtube.com/watch?v=8veOzd39VWI> [dostęp: 8 III 2023].

⁸¹ Na żadnym filmie z telefonów uczestników nie widać ani żołnierzy, ani milicjantów z Berkutu.

Korsuń w 2017 r. liczył ok. 18 000 mieszkańców⁸². W 2010 r. populacja Ukrainy w wieku od 15 do 64 lat wynosiła ok. 70%. W tej grupie było ok. 48% mężczyzn⁸³. Jeśli te dane nałożymy na ludność Korsunia, to oznaczałoby, że 2000 mężczyzn uczestniczących w blokadzie⁸⁴ objęło ponad jedną trzecią populacji mężczyzn w wieku od 15 do 64 lat w mieście. Na dostępnym w sieci materiale zdjęciowym większość napastników – wbrew zapewnieniom strony ukraińskiej – składała się z mężczyzn w młodym i średnim wieku, a nie z kobiet i starców. Z Białej Cerkwi, gdzie kolumna autobusów po raz pierwszy natknęła się na blokadę, do Korsunia jedzie się ok. 1,5 godziny⁸⁵. Jednak kolumna Krymczan mogła, zamiast na Korsuń, pojechać z Białej Cerkwi na Taraszcze. Jeśli przyjąć, że Samoobrona z Korsunia miała ok. godziny na zorganizowanie blokady – skrzyknięcie ad hoc 2000 ludzi w tak krótkim czasie wydaje się mało prawdopodobne.

Może to wskazywać na to, że wersja rosyjska jest bliższa prawdy i że wydarzenia w Korsuniu nie miały w pełni spontanicznego charakteru. Mogła to być zorganizowana zasadzka, w której – jak utrzymuje strona rosyjska – uczestniczyli m.in. funkcjonariusze GAI, mający doprowadzić kolumnę do blokady w Korsuniu. Dlaczego jednak ukraińska milicja miałaby współpracować z Samoobroną Majdanu w niejasnej politycznie sytuacji, kiedy nie było pewności, jak długo utrzyma się władza opozycjonistów w Kijowie? Milicjanci mogli realizować polecenia swoich dotychczasowych, „janukowiczowskich” przełożonych, a nie nowej władzy – będącej w oczach przedstawicieli sektorów siłowych puczystami.

Skoro wiele wskazuje na akt zorganizowanej, a nie spontanicznej agresji, w której prawdopodobnie uczestniczyli ukraińscy milicjanci, to uprawnione jest pytanie, kto mógł go zorganizować i jaki był jego cel.

Nie ma informacji o organizatorach zajścia. Strona ukraińska wspomina tylko o aktywistach i przedstawia z nazwiska jedynie kilka osób z korsuńskiej Samoobrony. Nie wyjaśnia, w jaki sposób dopiero co powstała organizacja mogła w tak krótkim czasie zorganizować blokadę i zgromadzić 2000 uzbrojonych ludzi. Natomiast kwestia celu wywołania incydentu – z punktu widzenia logiki – jest łatwiejsza do analizy.

⁸² *Korsuń Szewczenkowski*, Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Korsu%C5%84_Szewczenkowski [dostęp: 1 III 2023].

⁸³ *Ukraina: demografia*, Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#Demografia> [dostęp: 1 III 2023].

⁸⁴ Na filmach kręconych podczas zajść praktycznie nie widać kobiet.

⁸⁵ Google maps, <https://www.google.com/maps/dir/Korsu%C5%84+Szewczenkowski,+Obw%C3%B3d+czerkaski,+Ukraina,+19401/Bia%C5%82a+Cerkiew,+Obw%C3%B3d+kijowski,+Ukraina/@47.2719291,29.706795,8z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40d3e63ae2cb7605:0x8d508893aaf9c8bb!2m2!1d31.2618527!2d49.4261119!1m5!1m1!1s0x40d3423e37227b9d:0x84e311f8582c-c6e8!2m2!1d30.1310853!2d49.7967977?hl=pl> [dostęp: 1 III 2023].

Zarówno z opisanych wyżej działań propagandowych FR, jak i z wypowiedzi części aktywistów Samoobrony wynika, że wydarzenia w Korsuniu były korzystne dla Rosji. Z jednej strony dały uzasadnienie do zajęcia Krymu, z drugiej zaś nastawiły Krymczan (w większości etnicznych Rosjan) wrogo do Ukrainy. Jasno wyraził to zastępca przewodniczącego ukraińskiej Rady Narodowej⁸⁶ Władimir Woropajew, który powiedział, że (...) *incydent zaplanowano dużo wcześniej* (tj. nie był spontaniczną reakcją ludności Korsunia – dop. aut.), *a ludzi użyto do tego, żeby mieszkańcy Krymu już nie chcieli być z Ukrainą*⁸⁷. To zdanie w pełni oddaje psychologiczne znaczenie incydentu korsuńskiego, który spowodował, że FR uzyskała moralno-polityczny pretekst do zajęcia Krymu – bez oporu ze strony ukraińskich sił zbrojnych i służb specjalnych składających się w przeważającej części z mieszkańców półwyspu oraz przy niemal masowym poparciu ludności rosyjskojęzycznej. Bez psychozy lęku przed „banderowcami”, przywoływanymi przez rosyjską propagandę, by wywołać u odbiorców skojarzenia z rzeziami dokonywanymi przez UPA w czasie II wojny światowej, ta operacja mogłaby być dużo bardziej złożona.

Z tego punktu widzenia niewykluczone jest, że wybór miejsca prowokacji nie był przypadkowy. Korsuń miał ułatwić w Polsce odbiór narracji na temat rzekomego mordu wskutek zasadzki, w Polsce bowiem Korsuń kojarzy się z podstępem i będącą jego skutkiem klęską wojsk hetmańskich w 1648 r. Przeżyło wówczas jedynie 15–20% polskiego wojska kwarcianego⁸⁸.

Koordinacja prowokacji politycznych w 2014 roku

Hipotezę, że incydent korsuński mógł być rosyjską prowokacją, wzmacnia również to, że było to jedno z kilku wydarzeń mających charakter prowokacji, które stały się wyzwalaczem prób secesji wschodniej i południowo-wschodniej części Ukrainy oraz niejawnej interwencji sił zbrojnych FR w wojnie domowej będącej skutkiem tej secesji.

Pozbawienie rosyjskojęzycznej ludności Ukrainy jej praw do dziedzictwa kulturowego było istotnym ogniwem prowokacji. Nastąpiło to w kilka dni po utracie

⁸⁶ Organ utworzony przez opozycję w styczniu 2014 r. jako przeciwwaga dla struktur rządowych kontrolowanych przez Janukowicza i Partię Regionów.

⁸⁷ Cyt. za: И. Аннитова, *Убийства, которых не было: о чем лжет фильм «Крым»* (I. Annitowa, *Ubijstwa, których nie było: o czym lżet film «Krym»*), Stopfake.org, 19 X 2017 r., <https://www.stopfake.org/ru/ubijstva-kotoryh-ne-bylo-o-chem-lzhet-film-krym/> [dostęp: 8 III 2023].

⁸⁸ Z 4000–4500 żołnierzy wojsk koronnych, na których przygotowano zasadzkę w wąwozie Kruta Balka, uciekło jedynie 650 jeźdźców. Zob. szerzej: W. Kucharski, *Rozbicie armii koronnej w działaniach wojennych 1648 r.*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2015, t. 4, s. 57–99.

przez nią reprezentacji politycznej wskutek ucieczki z kraju Janukowicza i przejściu władzy przez partie opozycyjne wobec Partii Regionów wyrażającej interesy wschodu i południowego wschodu Ukrainy. Dnia 23 lutego 2014 r., czyli trzy dni po incydencie korsuńskim, ukraiński parlament (Werchowna Rada, ukr. Верховна Рада) przyjął ustawę anulującą dotychczasowe przepisy językowe, tj. obowiązującą od 2012 r. ustawę o językach regionalnych, i podjął decyzję o uznaniu języka ukraińskiego jedynym językiem urzędowym⁸⁹. Ustawa z 2012 r. dawała prawo stosowania języka nieukraińskiego jako urzędowego w rejonach, w których mniejszości etniczno-językowe stanowiły minimum 10% ludności. To oznaczało, że ludność niemal całego wschodu i południowego wschodu Ukrainy, gdzie językiem urzędowym był rosyjski, została pozbawiona prawa do posługiwania się nim jako urzędowym. Choć przegłosowana nowa ustawa językowa nie została podpisana przez p.o. prezydenta Ołeksandra Turczynowa, to jednak była początkiem przyspieszenia procesu ukraińzacji populacji, który toczył się od pomarańczowej rewolucji w 2004 r. Wskutek przyjęcia przez Ukrainę, po rozpadzie ZSRR, opcji państwa unitarnego, którego politykę historyczno-kulturową od 2004 r. oparto na historii i dziedzictwie kulturowym Ukrainy Zachodniej⁹⁰, na wschodzie i południu Ukrainy rozpoczął się proces oportunistycznego ukrywania własnych korzeni narodowych. Potwierdzają to statystyki urzędu stanu cywilnego z Charkowa: w 1993 r. 43% osób rejestrujących się w USC deklarowało narodowość rosyjską, a w 2014 r. już tylko 7,3%⁹¹. Oznacza to spadek liczby ludzi deklarujących pochodzenie rosyjskie o niemal 36 punktów procentowych. Nie można tego wytłumaczyć emigracją, gdyż wschód Ukrainy – w przeciwieństwie do spauperyzowanej części zachodniej – był uprzemysłowiony i zamożny dzięki kooperacji z FR.

⁸⁹ *Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про засади державної мовної політики”*, Верховна Рада України (*Projekt Zakonu pro wyznannia takum, szczo wtratyw czynnist’, Zakonu Ukrajiny “Pro zasady derżawnoji mownoji polityky”*, Werchowna Rada Ukrajiny), 29 XII 2012 r., https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291 [dostęp: 12 XI 2024].

⁹⁰ Przybrało to niestety formę gloryfikacji OUN/UPA traktowanych jako symbole walki o ukraińską niepodległość, pomimo tego że prowadziło to do skonfliktowania z kulturowo rosyjskim etnosem na wschodzie Ukrainy oraz m.in. z Polską na tle oceny rzezi wołyńskiej.

⁹¹ Za: Л.А. Атраментова і in., *Этническая консолидация на Украине и её роль в популяционных, медико-генетических и фармакогенетических исследованиях*, w: *Генетика человека и патология. Проблемы эволюционной медицины. Сборник научных трудов*, В.А. Степанов (red.), Томск 2014 (Л.А. Atramientowa i in., *Etniczeskaja konsolidacyja na Ukrainie i jejo rol w populycionnyh, mediko-gienieticzeskich i farmakogienieticzeskich issledowanijach*, w: *Gienietika czelowieka i patologija. Problemy ewolucyonnoj medycyny. Sbornik naucznych trudow*, W.A. Stepanow (red.), Томск 2014), s. 33.

Deklarujący ukraińskość mieszkańcy wschodniej Ukrainy nadal pozostawali częścią wschodniego, pozostającego w obszarze kultury rosyjskiej, etnosu⁹². W związku z tym, prócz ugruntowanej mitologii wojny ojczyźnianej i sympatii prokomunistycznych, na wschodzie posługiwano się niemal wyłącznie językiem rosyjskim⁹³. Według badań Kijowskiego Instytutu Socjologii z lat 1991–2003⁹⁴ na wschodzie Ukrainy językiem rosyjskim na co dzień posługiwało się 86,8% populacji, a ukraińskim jedynie 3,7%, a na południowym wschodzie ten odsetek wynosił odpowiednio 82,3% – język rosyjski i 5,2% – język ukraiński. Co ciekawe, nawet centralna Ukraina dzieliła się pod względem językowym. Odpowiednio w części wschodnio-centralnej Ukrainy językiem ukraińskim posługiwało się 31,9%, a w części zachodnio-centralnej – 61,2% (pozostała ludność mówiła po rosyjsku lub mieszkanką rosyjsko-ukraińską, tzw. surżykiem). Jedynie w Ukrainie Zachodniej 94,4% ludności używało wyłącznie ukraińskiego.

Uznanie za język urzędowy wyłącznie języka ukraińskiego uderzało w niemal połowę populacji zamieszkującej Ukrainę, a na wschodzie i południowym wschodzie podważało podstawy tożsamości kulturowej. W sytuacji gdy cały wschód był ściśle powiązany nie tylko więziami językowo-religijno-kulturowymi, lecz także gospodarczymi z Rosją, odebranie językowi rosyjskiemu statusu języka urzędowego w warunkach politycznego chaosu po upadku Janukowicza było niemal jawnym zaproszeniem do buntu. I – zgodnie z przewidywaniami –

⁹² Etnos to „grupa ludzi mająca poczucie wspólnego pochodzenia, wspólną kulturę oraz odczuwająca więź grupową; też: zespół cech charakterystycznych dla takiej grupy ludzi”. Za: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/etnos;2557154> [dostęp: 6 X 2022].

⁹³ Kwestia kulturowo-językowa na Ukrainie jest dużo bardziej złożona, gdyż z badań przeprowadzonych w 2004 r. (czyli po pomarańczowej rewolucji) wynikało, że 45% całej populacji ukraińskiej znało język rosyjski i używało go na co dzień, ukraińskim zaś posługiwało się na co dzień 42%. Zob. *Судя по данным опроса, 40% украинцев хотят, чтобы русский язык стал официальным* (*Sudia po danym oprosa, 40% ukraincew chotiat, cztoby russkij jazyk stał oficjalnym*), newsru.com, 14 IX 2004 r., <https://www.newsru.com/arch/world/14sep2004/lang.html> [dostęp: 9 III 2023]. Te badania zostały podważone badaniami Instytutu Gallupa z 2008 r., w czasie których okazało się, że 83% ankietowanych wybrało w ankiecie język rosyjski. Może to oznaczać, że przeważająca część ludności Ukrainy – nawet jeśli deklarowała ukraińskość – nie znała ukraińskiego na tyle dobrze, by użyć go podczas sondażu. Zob. S. Gradirovski, N. Esipova, *Russian Language Enjoying a Boost in Post-Soviet States*, Gallup, 1 VIII 2008 r., <https://news.gallup.com/poll/109228/Russian-Language-Enjoying-Boost-PostSoviet-States.aspx> [dostęp: 9 III 2023].

⁹⁴ В.Є. Хмелько, *Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності* (W. Je. Chmel'ko, *Linhw-etnična struktura Ukrajinu: rehional'ni osoblywosti j tendenciji zmin za roky nezależnosti*), https://www.kiis.com.ua/materials/articles_HVE/16_linguaethnical.pdf, s. 13 [dostęp: 8 III 2023].

doprowadziło do wybuchu nastrojów separatystycznych i secesji sporej części Donbasu⁹⁵ oraz utraty Krymu.

Dnia 24 lutego 2014 r. aktywista Prawego Sektora, Igor Mosijczuk⁹⁶, publicznie zagroził, że ta organizacja wyśle do Krymu tzw. pociąg przyjaźni (ros. *поезд дружбы*), którym przyjadą bojowcy, by rozprawić się z krymskimi separatystami. Informacja o groźbach Mosijczuka była masowo powielana w rosyjskojęzycznym polu informacyjnym, budząc psychozę strachu wśród ludności rosyjskojęzycznej przed rzekomo planowaną czystką etniczną⁹⁷. To wzmacnia hipotezę, że deklaracja Mosijczuka była kolejnym ogniwem serii prowokacji mających na celu nasilenie lęku i nastrojów antyukraińskich wśród ludności rosyjskojęzycznej i etnicznych Rosjan na Krymie.

Niemal natychmiast po incydencie w Korsuniu, anulowaniu ustawy językowej z 2012 r. oraz groźbach Mosijczuka, na Krymie wybuchły protesty w Kerczu i Sewastopolu. Rozpoczęto tworzenie paramilitarnych oddziałów Samoobrony (ros. *ополчение*) mających bronić ludność rosyjską przed rzekomo nadjeżdżającymi

⁹⁵ Próby secesji na południowym wschodzie Ukrainy zostały brutalnie stłumione z pomocą prywatnych sił zbrojnych Ihora Kołomojskiego.

⁹⁶ Igor Mosijczuk był m.in. posłem do Verchownej Rady z ramienia Partii Radykalnej Olega Laszko oraz zastępcą batalionu „Azow”. We wrześniu 2015 r. Verchowna Rada, po zapoznaniu się z nagraniem dokumentującym przyjęcie łapówki przez Mosijczuka, zdecydowała o pozbawieniu go immunitetu. Z sesji parlamentu wyprowadziło go 20 funkcjonariuszy SBU, którzy odwieźli go do aresztu i przeszukali samochód, gdzie znaleźli nielegalnie posiadaną broń palną. Choć podczas przesłuchania i okazania zatrzymanych przedmiotów Mosijczuk przyznał się do brania łapówek, wskutek zakulisowych rozgrywek został zwolniony z aresztu, a zarówno prokuratura, jak i sąd uznały nakaz zatrzymania za nielegalny. Sprawa nigdy nie doczekała się procesu. Co ciekawe, Mosijczuk w oficjalnej deklaracji poselskiej w 2017 r. przyznał się do posiadania m.in. ogromnej kolekcji zabytkowej broni białej (od XIV do XX w.), siedemnastowiecznych ikon, luksusowych zegarków (m.in. Roger Dubuis, Easy Diver Men Wristwatch 44 mm), samochodu marki Lexus, domu pod Kijowem, 89 000 euro i 117 550 dolarów. Przy czym zebrał ten majątek (mowa tylko części o ujawnionej w deklaracji) przy rocznych zarobkach jako poseł 233 058 hrywien – co było równoważnikiem 36 000 zł. Za: *Kurs hrywiny ukraińskiej (UAH) i złotego (PLN) z dnia 18 maj 2016 roku*, eGospodarka.pl, 18 V 2016 r., <https://www.finance.egospodarka.pl/kursy-walut/porownanie-walut/2016-05-18/UAH/PLN> [dostęp: 26 V 2023]. Nikt nigdy nie wyjaśnił, jakie były źródła majątku Mosijczuka. Prokuratura oskarżała go o przyjęcie 450 000 hrywien, co w żaden sposób nie tłumaczyło zaskakującej zamożności człowieka, który od 1994 r. był ścigany karnie za rozboje, defraudację, unikanie płacenia alimentów, a nigdy nie zajmował się biznesem, ani żadną dochodową działalnością, poza wydawaniem niskonakładowej gazety. Zob. *Мосійчук Ігор Володимирович (Mosijczuk Ihor Wołodymyrowycz)*, Wikipedia, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B8%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 [dostęp: 21 XI 2024].

⁹⁷ E. Гусакова, *Как возвращались домой О чем вспоминают участники Крымской весны*, „Российская Газета” 2019 (Je. Gusakowa, *Kak wozwraszczalis domoj. O czem wspominajut uczestniki Krymskoj wiesny*, „Rossijskaja Gazeta” 2019), nr 55 (7813).

banderowcami. W dniu 26 lutego 2014 r. rozpoczęła się pełzająca inwazja sił zbrojnych FR, najpierw w formie maskowanej (tzw. zielone ludziki), a potem jawna, która zakończyła się 16 marca 2014 r. referendum w sprawie statusu Krymu. Na mocy tego referendum Krym wszedł w skład FR.

Jak dotąd brak dowodów na to, że przekupieni posłowie do Verchownej Rady realizowali zadania narzucone przez rosyjskie służby specjalne, a nie działali jedynie na fali narodowej euforii po upadku Janukowicza. Jednakże zmiany ustawy językowej (której szkodliwość była dostrzegana przez niemal wszystkich analityków politycznych, a nawet przez narodowo nastawionych prezydentów Ołeksandra Turczynowa i Petra Poroszenkę, którzy odmówili swoich podpisów pod ustawą) nie da się wytłumaczyć tylko emocjami. Zwłaszcza że była ona częścią kolejno po sobie następujących prowokacji (w postaci m.in. incydentu korsuńskiego i gróźb Mosijczuka) mających na celu wywołanie polaryzacji społecznej wzdłuż linii etnicznych aż do wybuchu wojowniczego separatyzmu wśród ludności rosyjskojęzycznej.

Kolejną prowokacją była seria aresztowań separatystów w Ługańsku, które doprowadziły do wybuchu zbrojnego powstania. W dniu 5 kwietnia 2014 r. funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) i oddziału specjalnego „Alfa” – pod zarzutem przynależności do grupy dywersyjnej kierowanej przez rosyjski wywiad – zatrzymali 13 osób i dokonali przeszukań w ich miejscach zamieszkania i pracy⁹⁸. Zdaniem SBU zatrzymani planowali sprowokowanie wystąpień

⁹⁸ Dnia 5 IV 2014 r. przyjechało do Ługańska 150 oficerów pododdziału szturmowego „Alfa”. Jednak następnego dnia kierownictwo SBU, z nieznanych przyczyn, nie było w stanie wysłać tych ludzi do obrony ługańskiej SBU. Za: *Как начиналась война на Луганщине. Рассказ офицера СБУ (Kak naczninalas' wojna na Ługanszczynie. Rasskaz oficera SBU)*, korupciya.com, 22 XII 2014 r., [https://korupciya.com/dhsdhdh-dhdhndhdhdhdhdhndhnoe-dhdhdhdhdh-dhdh-dhndfdhdhdhdhdhdh-dh-dhndfnfdhdhdh-dhdhndhdhdhdh-dhdhdhdh/](https://korupciya.com/dhsdhdh-dhdhndhdhdhdhndhnoe-dhdhdhdhdh-dhdh-dhndfdhdhdhdhdhdh-dh-dhndfnfdhdhdh-dhdhndhdhdhdh-dhdhdhdh/) [dostęp: 5 VIII 2022]. Nie udało się zorganizować pomocy ani ze strony centrali SBU, ani z sąsiadujących obwodów i to pomimo tego, że kierujący ługańską SBU gen. Aleksander Petrulewicz był w stałym kontakcie telefonicznym z szefem SBU Walentynem Naliwajczenką i za jego pośrednictwem – z ministrem spraw wewnętrznych Arsenem Awakowem. Za: В. Буткевич, *Как захватывали луганскую СБУ (W. Butkiewicz, Kak zachwatywali ługanskiju SBU)*, argumentua.com, 16 XII 2015 r., <https://argumentua.com/stati/kak-zakhvatyvali-luganskuuyu-sbu> [dostęp: 5 VIII 2022]; *Экс-начальник Луганской СБУ Петрулевич: Террористические группы ГРУ России уже в Киеве и ждут сигнала (Eks-naczalnik Ługanskoj SBU Pietrulewicz: Tierroristyczeskije grupy GRU Rossii uže w Kijewie i ždut signala)*, gordonua.com, 2 VII 2014 r., <https://gordonua.com/publications/petrulevich-terroristicheskie-gruppy-gru-rossii-uzhe-v-kieve-i-zhdut-signala-29825.html> [dostęp: 1 IX 2022]. Zostali zatrzymani m.in. późniejsi liderzy ruchu separatystycznego: Aleksiej Kariakin (właściciel sklepu z bronią) i Aleksiej Relke. Jednakże SBU nie zdołała aresztować Walerija Bołotowa (pierwszego przywódcy Ługańskiej Republiki Ludowej), Leonida Rubana (atamana Kozaków dońskich obwodu ługańskiego) i Aleksieja Mozgowoja (późniejszego dowódcy batalionu „Prizrak”). Za: *Экс-начальник Луганской СБУ...* Mieli oni zostać uprzedzeni przez byłego szefa ługańskiej SBU Aleksandra Tretiaka, który (po ucieczce do Rosji) otrzymał te informacje od wciąż aktywnych oficerów SBU z Ługańska. Za: В. Буткевич, *Как захватывали луганскую СБУ...*

separatystycznych na całym wschodzie i południowym wschodzie Ukrainy⁹⁹. W miejscach zamieszkania aresztowanych odnaleziono dużą liczbę broni¹⁰⁰, którą przewieziono do siedziby SBU w Ługańsku.

Areszty i przeszukania zostały nagłośnione w mediach, a przy tym wykonano je tak nieudolnie¹⁰¹, jakby zrealizowano je jedynie w celu sprowokowania ługańskiej opozycji do otwartego buntu¹⁰². O tym, że akcja mogła być zaplanowana przez rosyjskie służby specjalne, mogłoby świadczyć to, że krótko po zatrzymaniach w sieci pojawił się film, na którym – do tej pory maskujący się – lider rzekomo dzień wcześniej zlikwidowanej grupy zdjął kominiarkę i oznajmił: *Nazywam się [Dmitrij] Bołotow¹⁰³, tak zwany gubernator ludowy Ługańskiej Oblaści i wzywam wszystkich do sprzeciwu (...)*¹⁰⁴. Jeden z aresztowanych członków grupy był zarejestrowanym agentem milicji¹⁰⁵, a wśród atakujących siedzibę SBU, dzień po zatrzymaniach,

⁹⁹ Por. wywiad Tatiany Oriel z gen. Petrulewiczem. Т. Орел, „Бульвар Гордона” („Bulwar Gordona”) 2017, nr 15 (623).

¹⁰⁰ Wśród tej broni było m.in.: 300 karabinów maszynowych, broń przeciwpancerna, pięć pistoletów, granaty, koktajle Mołotowa, broń gładkolufowa, materiały wybuchowe. За: СБУ розоблачила диверсионную группу, планировавшую захват власти в Луганской области, Тасс (SBU razoblaczyła diwersionnuju gruppu, planirowawszujuzi zachwat własti w Ługanskoj oblaści, Tass), 5 IV 2014 r., https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1099728?utm_source=ru.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=ru.wikipedia.org&utm_referrer=ru.wikipedia.org [dostęp: 28 IX 2022]. Nie wiadomo jednak, czy ta informacja odpowiada prawdzie, czy też władze jedynie przejęły skonfiskowaną broń z legalnego sklepu Kariakina i rozkolportowały ją, by zmniejszyć liczbę przechwyconej przez rebeliantów broni należącej do SBU.

¹⁰¹ Większość przeszukań nie przyniosła rezultatów, co przekonało ludzi, że nie są to przemyślane działania aparatu państwowego. Warto zaznaczyć, że decyzję o tak szeroko zakrojonej akcji podjął gen. Petrulewicz – rzekomo wbrew opinii oficerów operacyjnych z Ługańska. Zob. *Как начиналась война на Луганщине...* Pomimo napiętej sytuacji w obwodzie ani aresztowanych, ani zarekwirowanej broni nie przewieziono do Kijowa. Zostali w Ługańsku kontrolowanym przez federalistów. O tym, że mogła stać za tym intryga, może świadczyć także zgromadzenie zaskakującej ilości broni bojowej w siedzibie SBU oraz przypisywane ługańskiemu oddziałowi SBU znaczenie dla przyszłej secesji. Zob. tamże.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Dmitrij Bołotow przez Iwana Szerdecę, szefa lokalnego stowarzyszenia weteranów Afganistanu, był związany z Aleksandrem Jefremowem – kierującym lokalną organizacją Partii Regionów. Wskazuje to na realizowanie przez niego konkretnego planu polityczno-militarnego, a nie na żywiołowe wystąpienie ludzi wzburzonych przewrotem w Kijowie.

¹⁰⁴ *Как начиналась война на Луганщине...; Валерий Болотов: бесславная смерть первого главы ЛНР – Гражданская оборона* (Walerij Bołotow: biesslawnaja smiert' pierwogo gławy LNR – Graždanskaja oborona), YouTube, 31 I 2017 r., <https://www.youtube.com/watch?v=aVI0U553-0M> [dostęp: 29 IX 2022].

¹⁰⁵ *Как начиналась война на Луганщине...*

ukraińscy oficerowie rozpoznali własnych agentów, których dane przekazał Rosjanom poprzedni naczelnik ługańskiej SBU – Aleksander Tretiak¹⁰⁶.

W dniu 6 kwietnia 2014 r. przed ługańską siedzibą SBU zgromadził się wielotysięczny tłum¹⁰⁷, domagający się uwolnienia „więźniów politycznych” (zatrzymanych w nocy członków grupy dywersyjnej kierowanej przez GU¹⁰⁸). Ani milicja, ani SBU nie przeciwdziałały szturmowi tłumowi na budynek. Kierownictwo ługańskiej SBU rozbroiło funkcjonariuszy i zakazało niszczenia dokumentów (ochrona tych dokumentów przed przejęciem przez napastników była oczywistym wymogiem), a milicja szybko wycofała sprzed siedziby SBU nielicznych funkcjonariuszy, czym niejako „zaprosiła” tłum do ataku. Drzwi od budynku otwarto kluczami od wewnątrz. Separatyści znali rozkład korytarzy i miejsce przechowywania broni. Kierujący ługańską SBU gen. Aleksander Petrulewicz bez oporu wydał im klucze do zbrojowni i wyjaśnił, że zabezpieczające ją miny są atrapami¹⁰⁹. Po otwarciu zbrojowni okazało się, że – nie wiadomo z czyjego polecenia – zwieziono do niej wcześniej kilka tysięcy pistoletów maszynowych, materiały wybuchowe, granaty i ciężkie karabiny maszynowe¹¹⁰. Cały ten arsenał został ulokowany w siedzibie SBU, której łączny etat ze sprzętaczkami, woźnymi, kierowcami i sekretarkami wynosił 600 pracowników(!). To sprawiło, że ok. 300 separatystów, którzy przejęli budynek (pomimo tego że ich struktura została rzekomo rozbita dzień wcześniej przez SBU), było od razu gotowych do rozpoczęcia powstania zbrojnego. Ukraiński rząd powołany po ucieczce Janukowicza początkowo podjął decyzję o odbiciu budynku i aresztowaniu napastników, by za pomocą represji karno-administracyjnych uspokoić nastroje. Jednakże – wskutek powszechnego sabotażu ze strony ługańskiej milicji i administracji cywilnej – kijowski oddział specjalny „Alfa” nie był w stanie atakować separatystów zabarykadowanych w siedzibie SBU¹¹¹.

¹⁰⁶ В. Буткевич, *Как захватывали луганскую СБУ...*

¹⁰⁷ W początkowej fazie mitingu liczbę uczestników szacowano na ok. 1000 osób. Za: *СБУ по требованию митингующих освободила арестованных активистов в Луганской области*, Tass (SBU po triebowaniju mitingujuszczich oswobodila ariestowannych aktiwistow w Ługanskoj oblasti, Tass), 6 IV 2014 r., <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1101119> [dostęp: 23 IX 2022]. Potem jednak ich liczba miała wzrosnąć do min. 5000. Za: *Экс-начальник Луганской СБУ...*

¹⁰⁸ О. Стрижова, *Годовщина захвата луганского СБУ: воспоминания очевидцев*, Радіо Свобода (O. Strizowa, *Godowszczina zachwata ługanskogo SBU: wspomnianija oczewidcev*, Radio Swoboda), 6 IV 2017 r., <https://www.radiosvoboda.org/a/28414815.html> [dostęp: 5 VIII 2022].

¹⁰⁹ Z jego polecenia zbrojownia nie została zaminowana za pomocą prawdziwych materiałów wybuchowych.

¹¹⁰ Пор. *Как начиналась война на Луганщине...*

¹¹¹ *Что происходит в Луганске: захват СБУ и торги с властями (Czto proischodit w Ługanskije: zachwat SBU i torgi s vlastiami)*, Odessa Daily, 17 IV 2014 r., <http://odessa-daily.com.ua/news/chto-proishodit-v-luganske-zahvat-sbu-i-torgi-s-vlastiyami-id64412.html> [dostęp: 5 VIII 2022]; wywiad

W ten sposób Donbas został za pomocą prowokacji wepchnięty na ścieżkę konfrontacji z nową władzą, która najpierw zareagowała nieudolnie i niezdecydowanie, próbując przekupić secesjonistów i negocjować z nimi¹¹² (co zostało przez nich odebrane jako jej słabość). Następnie w irracjonalnie brutalny sposób, gdyż użyła przeciwko zbuntowanej własnej ludności artylerii, lotnictwa i czołgów, wysłała na Donbas tzw. ochotników, czyli głównie członków prywatnych armii ukraińskich oligarchów¹¹³. Na skutek splotu politycznych błędów i rosyjskich prowokacji ludność Donbasu – jak większość postsowieckiego społeczeństwa – przez długie lata całkowicie obojętna wobec kwestii narodowych, stała się wroga wobec państwa ukraińskiego. Zaowocowało to secesją Donbasu oraz trwającym od 2014 r. konfliktem, który w 2022 r. przeszedł w fazę niemaskowanej wojny, dzięki otwartemu włączeniu się sił zbrojnych FR.

Tatiany Oriel z gen. Petrulewiczem...; *Генерал СБУ Александр Петрулевич. „ГОРДОН” (2017)* – (Gienierał SBU Aleksandr Pietrulewicz. „GORDON” (2017)), YouTube, 19 I 2018 r., <https://www.youtube.com/watch?v=lQOxmK5YNc> [dostęp: 24 IX 2022].

- ¹¹² Jak dowodzi dalszy przebieg Antyterrorystycznej Operacji na wschodzie Ukrainy (ukr. Антитерористична операція на сході України, АТО), była to decyzja wymuszona słabością sił rządowych na Ługańszczyźnie, a nie rzeczywista próba znalezienia konsensusu. Dowiódł tego dalszy przebieg ATO, w czasie którego, na żądanie p.o. prezydenta Turczynowa (pomimo oporu Sztabu Generalnego WSU), użyto przeciwko separatystom samolotów bojowych. Za: Г. Гусев, *«Западные дипломаты не верили, что мы выстоим». Александр Турчинов рассказывает как весной-летом 2014 года занял все высшие посты в Украине, заново строил власть и начал АТО*, Бабель (G. Gusjew, *«Западные дипломаты не верили, что мы выстоим». Александр Турчинов рассказывает как весной-летом 2014 года занял все высшие посты в Украине, заново строил власть и начал АТО*, Бабель), 23 VIII 2021 r., <https://babel.ua/ru/texts/68499-zapadnye-diplomaty-ne-verili-chto-my-vystoim-aleksandr-turchinov-rasskazyvaet-kak-vesnoy-letom-2014-goda-zanyal-vse-vysshie-posty-v-ukraine-zanovo-stroil-vlast-i-nachal-ato> [dostęp: 5 VIII 2022]; *Военные действия в Луганске: Захват базы СБУ террористами, а люди покидают опасный регион (Воєнніє дієствіє в Луганське: Захват бази СБУ тиєрористами, а луди покідajúт опасний регіон)*, YouTube, 6 VI 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=YbwOdOIM3Ns> [dostęp: 17 IX 2022]; *«ЛНР». История одной авантюры («ЛНР». Istorija odnoj awantiury)*, YouTube, 28 III 2015 r., <https://www.youtube.com/watch?v=cu97AEWt8HY> [dostęp: 1 X 2022].
- ¹¹³ Działania rządu ukraińskiego najprecyzyjniej określił Aleksiej Arestowicz (do 2022 r. doradca prezydenta Ukrainy), który podczas wywiadu powiedział: „Z punktu widzenia ukraińskiego prawodawstwa, wszyscy uczestnicy ATO, wszyscy bez wyjątku, to zbrodniarze... Wszyscy. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego także... Dlatego, że status ATO nie daje prawa do bombardowania miast z samolotów i ciężkiej artylerii”. Cyt. za: *Арєстович: Все учасники АТО - преступники! (Arestowicz: Wse uczasnyky ATO - prestupnyky!)*, YouTube, 2 XI 2022 r., <https://www.youtube.com/watch?v=zzxcEvZVbJA> [dostęp: 14 XI 2023].

Podsumowanie

Jeżeli ułożymy chronologicznie opisane wyżej wydarzenia wraz z ich następstwami, uwidacznia się ich wewnętrzna logika.

W dniu 20 lutego 2014 r. doszło do incydentu korsuńskiego, o którym informowała rosyjska propaganda. Ostrzegała jednocześnie przed rzekomym banderowskim zagrożeniem dla ludności rosyjskiej ze strony nowych władz. Trzy dni potem Werchowna Rada uchyliła ustawę językową z 2012 r., czym pozbawiła niemal połowę ludności kraju prawa do posługiwania się językiem rodzimym. Dnia 24 lutego 2014 r. Igor Mosijczuk publicznie zagroził wysłaniem oddziałów karnych Prawego Sektora na Krym. To także zostało wykorzystane przez rosyjską propagandę, od czterech dni podgrzewającą nastroje za pomocą informacji o rzekomo zakatowanych w Korsuniu Rosjanach oraz straszenia, że ludność rosyjskojęzyczna będzie obywatelami drugiej kategorii i będzie prześladowana na tle etniczno-językowym.

To doprowadziło do zamieszek na Krymie i utworzenia prorosyjskich bojówek w imię ochrony przed rzekomo zagrażającym terrorem ze strony ukraińskich nacjonalistów. Ta sytuacja stała się pretekstem dla FR do aneksji Krymu, którego administracja cywilno-wojskowa okazała się w takim stopniu zinfiltrowana przez agencję rosyjską, że nie tylko nie podjęła żadnych działań obronnych, lecz także masowo przeszła na stronę przeciwnika.

Zaostrzenie relacji międzyetnicznych, kryzys polityczny wywołany przejściem władzy przez partie o profilu nacjonalistycznym i prozachodnim i wzbudzenie przez rosyjską propagandę obaw przed rzekomo zagrażającymi rzezią Rosjan nie powstrzymały SBU przed przeprowadzeniem operacji zatrzymania kilkunastu prorosyjskich aktywistów w Ługańsku 5 kwietnia 2014 r. Stało się to pomimo tego, że Donieck i Ługańsk były centrami polityczno-etnicznego buntu i należało się liczyć z masowym wzburzeniem na wieść o represjach wobec przedstawicieli ludności rosyjskiej. Warto podkreślić nieudolność SBU, która wiedząc o nastrojach społecznych, nie dokonała masowych zatrzymań aktywistów, co mogłoby rozbić tamtejsze struktury separatystyczne i stłumić bunt, lecz skupiła się na aresztowaniu kilkunastu wybranych osób, na tyle znanych, by ich ujęcie wyprowadziło ich zwolenników na ulice. Następnego dnia rozwścieczony tłum wtargnął do siedziby SBU i przejął gigantyczny arsenał broni.

Był to de facto początek powstania, które wkrótce objęło cały Donbas. Gdy okazało się, że pozbawieni broni ciężkiej i lotnictwa separatyści nie są w stanie walczyć z ukraińską armią, granicę przekroczyły pozbawione znaków rozpoznawczych oddziały rosyjskiej armii. W kolejnych tzw. kotłach zaczęły one likwidować ukraińskie zgrupowania¹¹⁴.

¹¹⁴ Tak zwany kocioł łowajski w sierpniu 2014 r. i kocioł debalcewski, czyli walki trwające od lipca 2014 r. do lutego 2015 r.

W rezultacie wojny maskowanej przez obie strony konfliktu¹¹⁵ doszło do utworzenia dwóch quasi-państw w postaci Ługańskiej Republiki Ludowej (Луганская Народная Республика) i Donieckiej Republiki Ludowej (Донецкая Народная Республика) wskutek – pozbawionych legitymacji prawnej – referendum ludowych w dniach 11–12 maja 2014 r.

Decyzja Werchownej Rady z 23 lutego 2014 r. – pomimo głębokiej polaryzacji społecznej wywołanej odejściem od władzy Janukowicza i incydem korsuńskim – jeszcze bardziej ograniczająca prawa ludności rosyjskojęzycznej (często etnicznie rosyjskiej) musiała doprowadzić do wybuchu społecznego sprzeciwu i zaostrzyć napięcia międzyetniczne. Było to tak oczywiste, że nawet kolejni prezydenci¹¹⁶ odmawiali podpisania uchylecia ustawy językowej z 2012 r. Z kolei incydent korsuński, groźby lidera Prawego Sektora i aresztowania prorosyjskich działaczy w Ługańsku były – wraz z ustawą językową – triggerami, które skłoniły ludzi do przekroczenia psychologicznej granicy i podjęcia działań przeciwko władzy. Wykluczyło to osiągnięcie konsensusu na drodze obowiązującego wtedy prawa i – co najważniejsze – dostarczyły FR moralno-politycznego pretekstu do interwencji w Ukrainie.

Różnice w przebiegu aneksji Krymu i próby oderwania Donbasu wynikały najprawdopodobniej z odmiennej sytuacji militarnej w tych miejscach. Na Krymie stacjonowały rosyjskie jednostki, w związku z czym interwencja mogła się odbyć na tyle szybko, że społeczność międzynarodową postawiono przed faktem dokonanym. Na Donbasie zaś trzeba było stworzyć siłę zbrojną, dzięki opisanej wyżej operacji zwiezienia broni do Ługańska i przejęcia jej przez separatystów. To sprawiło, że konflikt na Donbasie wydłużył się i przekształcił w długotrwałe działania zbrojne. Federacja Rosyjska nie chciała się oficjalnie w nie włączyć, by jak najdłużej unikać jawnego wsparcia Zachodu dla Ukrainy, gdyż mogło to przekształcić lokalny konflikt w proxy war przeciwko Rosji. Rosjanie w 2014 r. nie byli przygotowani na taki scenariusz, gdyż reagowali jedynie na zaskakujące dla nich wydarzenia na Majdanie Niepodległości. Dlatego używali prowokacji i działali punktowo – jedynie tam, gdzie istniały sprzyjające okoliczności¹¹⁷. Starali się przy tym unikać otwartej wojny, maskowali rzeczywisty przebieg wydarzeń, udział rosyjskich wojsk i służb specjalnych oraz wykorzystywali prowokacje, aby przedstawiać konflikt jako wewnętrzno-ukraiński.

¹¹⁵ Federacja Rosyjska konsekwentnie przeczyła udziałowi swoich wojsk w konflikcie, Ukraina zaś realizowała pełnoskalowe działania wojenne i utrzymywała, że robi to w ramach Operacji Antyterrorystycznej.

¹¹⁶ Nie byli oni nastawieni prorosyjsko.

¹¹⁷ Czyli w Donbasie i na Krymie, gdzie były duże skupiska ludności rosyjskojęzycznej i wrogiej nowej władzy oraz struktury budowane w latach wcześniejszych przez służby specjalne FR.

Reaktywność Rosjan i wynikający z niej brak skuteczności (poza Krymem, na którym działania służb specjalnych miały wsparcie ze strony wojska), wpłynęły na ograniczenie zasięgu skutecznej secesji do Donbasu i Krymu. Wydarzenia w Odessie z maja 2014 r.¹¹⁸ skutecznie zablokowały bowiem próby przekształcenia prorosyjskich protestów w otwarty bunt przez zastraszanie ludności rosyjskojęzycznej.

Opisane wyżej prowokacje posłużyły zarówno do wygenerowania ostrego konfliktu międzyetnicznego w Ukrainie, jak i do uzasadnienia działań FR. Dzięki temu udało się Rosji aż do 2022 r. uniknąć bezpośredniego konfliktu z Ukrainą, wspieraną przez państwa zachodnie i zainicjować przy tym procesy dezintegrujące to państwo. Inwazja w 2022 r. była jedynie kontynuacją pełzającego rozbioru Ukrainy, który jednak – na chwilę obecną – został zatrzymany dzięki militarnemu wsparciu ze strony Zachodu.

Bibliografia

- Altenhöner F., *Człowiek, który rozpętał II wojnę światową: Alfred Naujocks – fałszerz, morderca, terrorysta*, Poznań 2019.
- Andersen J.P., *Agent Provocateur. Et etisk og juridisk problem*, Aarhus 1986.
- Butler J.R.M., *Grand Strategy. Volume II. September 1939 – June 1941*, London 1957.
- Cannon W.B., *The Wisdom of the Body*, London 1932.
- Dwinger E.E., *Der Tod in Polen. Die volksdeutsche Passion*, Jena 1940.
- Gajdziński P., *Prowokacja. Dyktatorzy, politycy, agenci*, Warszawa 2002.
- Girling J.L.S., *Vietnam and the domino theory*, „Australian Outlook” 1967, t. 21, nr 1, s. 61–70. <https://doi.org/10.1080/10357716708444262>.
- Hofer W., *Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges*, Frankfurt 1967.
- Kucharski W., *Rozbicie armii koronnej w działaniach wojennych 1648 r.*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2015, t. 4, s. 57–99.

¹¹⁸ Czterdziestu sześciu prorosyjskich aktywistów zostało spalonych 2 maja 2014 r. w czasie pożaru w odeskim Domu Związków Zawodowych. Jak dotąd żadna z osób odpowiedzialnych za podpalenie nie odpowiedziała karnie. Zob. O. Grytsenko, K. Chernichkin, *Odesa's Agony: 5 years later, few answers in May 2, 2014 deaths of 48 people*, Kyiv Post, 31 V 2019 r., <https://www.kyivpost.com/post/7609> [dostęp: 10 III 2023].

Lorenz K., *Regres człowieczeństwa*, Warszawa 1986.

Robinson P., *Just War in Comparative Perspective*, London 2003.

Shane S., *Vietnam War Intelligence „Deliberately Skewed”*, *Secret Study Says*, „New York Times”, 2 XII 2005 r.

Słownik języka polskiego, Warszawa 2005.

Słownik wyrazów obcych, Warszawa 1997.

Strauss L., *Prawo naturalne w świetle historii*, Warszawa 1969.

Świerczek M., *Szturm na siedzibę Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Ługańsku w 2014 r. jako przykład operacji służb specjalnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2023, nr 28, s. 52–86. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.23.002.17652>.

Woźniak P., *Zasoby Ukrainy w rękach Rosjan*, „Gazeta Polska Codziennie”, 20 II 2023 r.

Zinn H., *Ludowa historia Stanów Zjednoczonych. Od roku 1492 do dziś*, Warszawa 2016.

Ziółkowski W.J., *Wojna sprawiedliwa u św. Tomasza z Akwinu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2011, nr 1, s. 22–27.

Literatura rosyjska i ukraińska

Атраментова Л.А. и in., *Этническая консолидация на Украине и её роль в популяционных, медико-генетических и фармакогенетических исследованиях*, w: *Генетика человека и патология. Проблемы эволюционной медицины. Сборник научных трудов*, В.А. Степанов (red.), Томск 2014 (Atramientowa Ł.A. i in., *Etniczeskaja konsolidacyja na Ukrainie i jejo rol w populacyonnych, miediko-gienieticzeskich i farmakogienieticzeskich issledowanijach*, w: *Gienietika czelowieka i patoligija. Problemy ewolucyjnojj miedicyny. Sbornik naucznych trudow*, W.A. Stepanow (red.), Tomsk 2014).

Гусакова Е., *Как возвращались домой. О чем вспоминают участники Крымской весны*, „Российская Газета” 2019 (Gusakowa Je., *Kak wozwraszczalis domoj. O czet wspotinajut uczaszniki Krymskoj wiesny*, „Rossijskaja Gazieta” 2019), nr 55.

Николаев В.Г., *Перестройка идентичностей и новые маргинализации в условиях затяжного политического кризиса (на примере событий 2013–2014 гг. в Украине)*, „Вопросы социальной теории” 2015 (Nikołajew W.G., *Pieriestrojka idientycznostiej i nowyje marginalizacyi w usłowijach zatiażnogo politiczeskogo krizisa (na primierie sobytij 2013–2014 gg. w Ukrainie)*, „Woprosy socyjalnoj teorii”), t. 7, nr 1–2, s. 240–252.

Źródła internetowe

Fuhr F., *Schlesien bleibt munter*, Welt, 16 IX 2005 r., <https://www.welt.de/print-welt/article165170/Schlesien-bleibt-munter.html> [dostęp: 1 III 2023].

Glass A., *Congress approves Gulf of Tonkin Resolution: Aug. 7, 1964*, Politico, 8 VII 2016 r., <https://www.politico.com/story/2016/08/congress-approves-gulf-of-tonkin-resolution-aug-7-1964-226732> [dostęp: 2 III 2023].

Google maps, <https://www.google.com/maps/dir/Korsu%C5%84+Szewczenkowski,+Obw%C3%B3d+czerkaski,+Ukraina,+19401/Bia%C5%82a+Cerkiew,+Obw%C3%B3d+ki-jowski,+Ukraina/@47.2719291,29.706795,8z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40d3e63ae2cb7605:0x8d508893aaf9c8bb!2m2!1d31.2618527!2d49.4261119!1m5!1m1!1s0x40d3423e37227b9d:0x84e311f8582cc6e8!2m2!1d30.1310853!2d49.7967977?hl=pl> [dostęp: 1 III 2023].

Gradirovski S., Esipova N., *Russian Language Enjoying a Boost in Post-Soviet States*, Gallup, 1 VIII 2008 r., <https://news.gallup.com/poll/109228/Russian-Language-Enjoying-Boost-PostSoviet-States.aspx> [dostęp: 9 III 2023].

Grytsenko O., Chernichkin K., *Odesa's Agony: 5 years later, few answers in May 2, 2014 deaths of 48 people*, Kyiv Post, 31 V 2019 r., <https://www.kyivpost.com/post/7609> [dostęp: 10 III 2023].

Hanyok R.J., *Skunks, Bogies, Silent Hounds, and the Flying Fish. The Gulf of Tonkin Mystery, 2–4 August 1964*, Naval History and Heritage Command, 2 XI 2017 r., <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/s/skunks-bogies-silent-hounds-flying-fish.html> [dostęp: 2 III 2023].

Hitler A., *Erklärung der Reichsregierung vor dem Deutschen Reichstag, 1. September 1939*, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0209_pol&object=translation&st=&l=de [dostęp: 2 III 2023].

Korsuń Szewczenkowski, Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Korsu%C5%84_Szewczenkowski [dostęp: 1 III 2023].

Kurs hrywny ukraińskiej (UAH) i złotego (PLN) z dnia 18 maj 2016 roku, eGospodarka.pl, 18 V 2016 r., <https://www.finance.egospodarka.pl/kursy-walut/porownanie-walut/2016-05-18/UAH/PLN> [dostęp: 26 V 2023].

Prados J., *The Gulf of Tonkin Incident, 40 Years Later. Flawed Intelligence and the Decision for War in Vietnam*, The National Security Archive, 4 VIII 2004 r., <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB132/index.htm> [dostęp: 19 II 2023].

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/etnos;2557154> [dostęp: 6 X 2022].

The Domino Theory, GlobalSecurity.org, <https://www.globalsecurity.org/military/ops/vietnam2-domino-theory.htm> [dostęp: 3 III 2023].

Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna. Cnoty społeczne. Pokrewne sprawiedliwości*, t. 20, <https://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma20.htm> [dostęp: 2 III 2023].

Ukraina: demografia, Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#Demografia> [dostęp: 1 III 2023].

Rosyjskie i ukraińskie źródła internetowe

Аннитова И., *Убийства, которых не было: о чем лжет фильм «Крым»* (Annitowa I., *Ubijstwa, których nie było: o czym lżet film «Krym»*), Stopfake.org, 19 X 2017 r., <https://www.stopfake.org/ru/ubijstva-kotoryh-ne-bylo-o-chem-lzhet-film-krym/> [dostęp: 8 III 2023].

Антимайдан в Киеве: как это было. ФОТОрепортаж, Цензор.НЕТ (Antimajdan w Kijewie: kak eto bylo. FOTOrieportaż, Sensor.NET), 23 XII 2016 r., <https://censor.net/ru/p420434> [dostęp: 4 III 2023].

Арестович: Все участники АТО - преступники! (Arestowycz: Wse uczastnyky ATO - prestupnyky!), YouTube, 2 XI 2022 r., <https://www.youtube.com/watch?v=zzxcEvZVbjA> [dostęp: 14 XI 2023].

Артём Гришанов - Игрушки (Artiom Griszalow – Igruszki) / *Toys for Poroshenko / War in Ukraine (English subtitles)*, YouTube, 22 IX 2015 r., <https://www.youtube.com/watch?v=8veOzd39VWI> [dostęp: 8 III 2023].

Бунякина Д., *Черкасчане: «Корсунський погром» – выдумка российских пропагандистов* (Buniakina D., *Czerkaszczanie: «Korsun'skij pogrom» – wydumka rossijskich propagandistow*), 17 III 2015 r., <https://ru.krymr.com/a/26905081.html> [dostęp: 5 III 2023].

Буткевич В., *Как захватывали луганскую СБУ* (Butkiewicz W., *Kak zachwatywali ługan-skiju SBU*), argumentua.com, 16 XII 2015 r., <https://argumentua.com/stati/kak-zakhvatyvali-luganskuyu-sbu> [dostęp: 5 VIII 2022].

Валерий Болотов: *бесславная смерть первого главы ЛНР – Гражданская оборона* (Walerij Bołotow: *biesslawijnaja smiert' pierwogo gławy ŁNR – Graždanskaja oborona*), YouTube, 31 I 2017 r., <https://www.youtube.com/watch?v=aVl0U553-0M> [dostęp: 29 IX 2022].

Виктор Янукович. *Удар властью* (Wiktor Janukowicz. *Udar włastju*), YouTube, 7 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=zyMSuxjpEhE> [dostęp: 4 III 2023].

Военные действия в Луганске: Захват базы СБУ террористами, а люди покидают опасный регион (Wojennyje diejstwija w Ługanskie: Zachwat bazy SBU tierroristami, a ludi pokidajut opasnyjriegion), YouTube, 6 VI 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=Yb-wOdOIM3Ns> [dostęp: 17 IX 2022].

Генерал СБУ Александр Петрулевич. „ГОРДОН” (2017) – (Gienierał SBU Aleksandr Pietrulewicz. „GORDON” (2017)), YouTube, 19 I 2018 r., <https://www.youtube.com/watch?v=lQOxmkC5YNc> [dostęp: 24 IX 2022].

Гусев Г., *«Западные дипломаты не верили, что мы выстоим». Александр Турчинов рассказывает как весной-летом 2014 года занял все высшие посты в Украине, заново строил власть и начал АТО, Бабель (Gusjew G., «Zapadnyje diptomaty nie wierili, czto my wystoim». Aleksandr Turczinow rasskazywajetkak wiesnoj-letom 2014 goda zaniałwšie wysszyje posty w Ukrainie, zanowo stroił włast' i naczał ATO, Babel)*, 23 VIII 2021 r., <https://babel.ua/ru/texts/68499-zapadnye-diplomaty-ne-verili-chto-my-vystoim-aleksandr-turchinow-rasskazywaet-kak-vesnoj-letom-2014-goda-zanyal-vse-vysshie-posty-v-ukraine-zanowo-stroil-vlast-i-nachal-ato> [dostęp: 5 VIII 2022].

Документальный фильм «Корсунский погром» (Dokumentalnyj film «Korsun'skij pogrom»), YouTube, 30 VII 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=7FfPTBQ4l38> [dostęp: 4 III 2023].

Как начиналась война на Луганщине. Рассказ офицера СБУ (Kak naczinalas' wojna na Ługanszczinie. Rasskaz oficera SBU), korupciya.com, 22 XII 2014 r., [https://korupciya.com/dhsdhdh-dhdhndhdhdhdhdhdfnoe-dhdhdhdhdh-dhdh-dhndhdhdhdhdhdhdhu-dh-dhndhdhdhdh-dhdhndhdhdhdh-dhdhdhdh/](https://korupciya.com/dhsdhdh-dhdhndhdhdhdhdfnoe-dhdhdhdhdh-dhdh-dhndhdhdhdhdhdhdhu-dh-dhndhdhdhdh-dhdhndhdhdhdh-dhdhdhdh/) [dostęp: 5 VIII 2022].

Корсунская трагедия Убивали только за то, что они из Крыма 2014 весна (Korsun'skaja tragedija Ubiwali tolko za to, czto oni iz Kryma 2014 wiesna), YouTube, 27 V 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=bqUcM5YBWFw> [dostęp: 23 II 2023].

Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14 (Korsun'skij pogrom Krymczanie Swidietieli rasskazywajut 20.02.14), YouTube, 26 II 2014 r., https://www.youtube.com/watch?v=_uzMAxXtsMc [dostęp: 23 II 2023].

Корсунский погром Крымчане Свидетели рассказывают 20.02.14 Обыкновенный Фашизм (Korsun'skij pogrom Krymczanie Swidietieli rasskazywajut 20.02.14 Obyknowienyj Faszyzm), YouTube, 26 II 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=s2TGeF=-xbTc&list=PLeuqEfNtM8zleTyjJ-n8DXE2Uz9OHm2Ty> [dostęp: 23 II 2023].

„Корсунский погром”: зверства сторонников майдана („Korsun'skij pogrom”: zwierstwa storonnikow majdana), YouTube, 21 VI 2014 r., https://www.youtube.com/watch?v=hlf_AdGbfJE [dostęp: 22 II 2023].

Крым Путь на Родину Документальный фильм Андрея Кондрашова (Krym Put' na Rodinu Dokumentalnyj film Andrieja Kondraszowa), rozmowa A. Kandraszowowa z W. Putinem przeprowadzona w 2015 r., YouTube, 4 X 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=PG-GNXIQXlcU> [dostęp: 2 III 2023].

Крым. Фильм. Мелодрама (Krym. Film. Mielodrama), YouTube, 15 II 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=K6WJu5hBL04> [dostęp: 8 III 2023].

«ЛНР». *История одной авантюры («ŁNR». Istorija odnoj awantiury)*, YouTube, 28 III 2015 r., <https://www.youtube.com/watch?v=cu97AEWt8HY> [dostęp: 1 X 2022].

Мосійчук Ігор Володимирович (Mosijczuk Ihor Wołodumyrowycz), Wikipedia, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D0%B8%D1%87 [dostęp: 21 XI 2024].

Орел Т. (Oriël T.), wywiad z gen. Aleksandrem Petrulewiczem, „Бульвар Гордона” („Bulwar Gordona”) 2017, nr 15 (623).

Попов Э.А., *Украинский нацизм в наши дни: источники происхождения и идейно-политическая типология*, *Министр иностранных дел Российской Федерации (Popow E.A., Ukrainskij nacyzm w naszy dni: istoczniki proischozhdienija i idiejno-politiczeskaja tipologija, Ministr inostrannych dzieł Rossijskoj Fiedieracyi)*, 11 XII 2023 r., https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/istoricheskie_materialy/1920326/ [dostęp: 12 XI 2024].

После этого Путин захватил Крым. Крым Реалии ТВ (Posle etogo Putin zachwatił Krym. Krym Riealii TW), YouTube, 17 II 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=3sjwCsAL-Wh8> [dostęp: 6 III 2023].

Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про засади державної мовної політики”, *Верховна Рада України (Proekt Zakonu pro wyznannia takym, szczo wtratyw czynnist', Zakonu Ukrajiny “Pro zasady derżawnoji townojji polityky”*, *Werchowna Rada Ukrajiny)*, 29 XII 2012 r., https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291 [dostęp: 12 XI 2024].

СБУ по требованию митингующих освободила арестованных активистов в Луганской области, *Тасс (SBU po tribowaniju mitingujuszczich oswobodila ariestowannyh aktivistow w Ługanskoj oblasti, Tass)*, 6 IV 2014 r., <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1101119> [dostęp: 23 IX 2022].

СБУ разоблачила диверсионную группу, планировавшую захват власти в Луганской области, *Тасс (SBU razoblaczila diwersionniju gruppu, planirowawszuju zachwat własti w Ługanskoj oblasti, Tass)*, 5 IV 2014 r., <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panora>

ma/1099728?utm_source=ru.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=ru.wikipedia.org&utm_referrer=ru.wikipedia.org [dostęp: 28 IX 2022].

Стрижова О., *Годовщина захвата луганского СБУ: воспоминания очевидцев*, Радио Свобода (Striżowa O., *Godowszczina zachwata ługanskogo SBU: wospominanija oczewid-czew*, Radio Swoboda), 6 IV 2017 r., <https://www.radiosvoboda.org/a/28414815.html> [dostęp: 5 VIII 2022].

Судя по данным опроса, 40% украинцев хотят, чтобы русский язык стал официальным (Sudia po dannym oprosa, 40% ukraincew chotiat, czto by russkij jazyk stał oficjalnym), newsru.com, 14 IX 2004 r., <https://www.newsru.com/arch/world/14sep2004/lang.html> [dostęp: 9 III 2023].

Хмелько В.Є., *Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності* (Chmel'ko W.Je., *Linhowo-etniczna struktura Ukrainy: rehio-nal'ni osoblywosti j tendenciji zmin za roky nezaleznosti*), https://www.kiis.com.ua/materials/articles_HVE/16_linguaethnic.pdf [dostęp: 8 III 2023].

Что происходит в Луганске: захват СБУ и торги с властями (Czto proischodit w Ługan-skie: zachwat SBU i togi s vlastiami), Odessa Daily, 17 IV 2014 r., <http://odessadaily.com.ua/news/chto-proishodit-v-luganske-zahvat-sbu-i-torgi-s-vlastyami-id64412.html> [dostęp: 5 VIII 2022].

Экс-начальник Луганской СБУ Петрулевич: Террористические группы ГРУ России уже в Киеве и ждут сигнала (Eks-naczalnik Ługanskoj SBU Pietrulewicz: Tierroristiczeskije grupy GRU Rossii uže w Kijewie i żdut signala), gordonua.com, 2 VII 2014 r., <https://gordonua.com/publications/petrulevich-terroristicheskie-gruppy-gru-rossii-uzhe-v-kieve-i-zh-dut-signala-29825.html> [dostęp: 1 IX 2022].

Artykuł wyraża poglądy autora i nie reprezentuje stanowiska Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Dr Marek Świerczek

Funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Kontakt: m.swierczek@abw.gov.pl